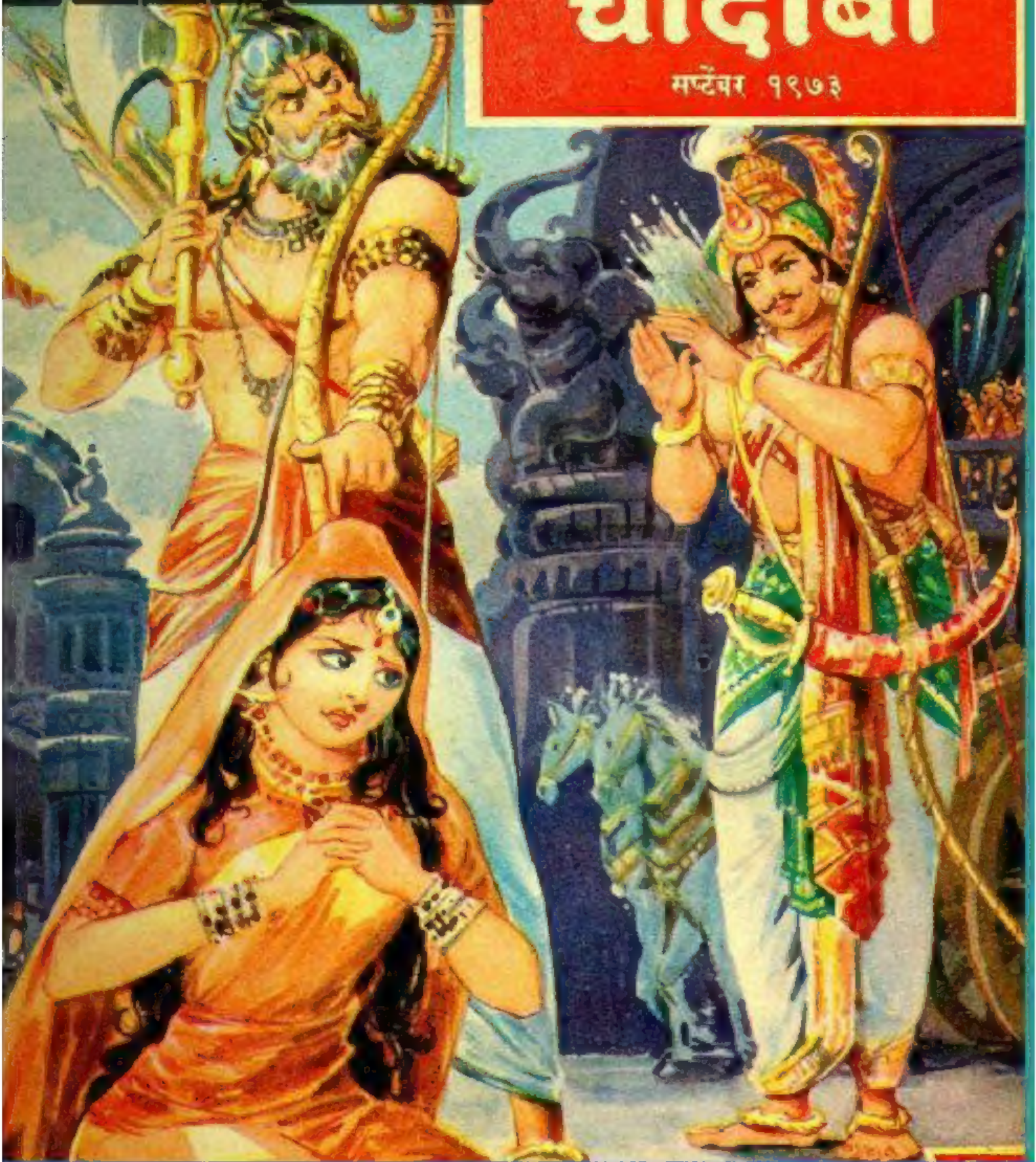


चांदोबा

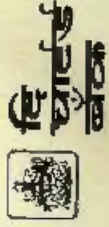
सप्टेंबर १९७३



डोनाल्ड डक च्या साथीने बचत करण्यात किती गंमत आहे !



आपल्या मुलांना अगदी सोप्या व
वाढवण्याकरिता रोतीने बचत करायला
शिजू या. चार्टर्ड बँक च्या कोणत्याही
शाखेत भा आणि आपल्या मुलांना बिरने
कर बंदर अकाउंट फक्त दोन रुपयात
वसुळा. या बिरने कर बंदर अकाउंट मध्ये
मर्यादाका भेट म्हणून दिव्या जाणाऱ्या
डोनाल्ड डक मनी बँक मधील ग्रीनाउड डक
खजिना(संदूक) मध्ये आपली बचत वाढत
वासलेली पहाण्यात मुलांना मोठे
गंमत वाटते.



ITALY DIRECT PUBLICATIONS

— दि स्टार लेखका माहव दिने बने
कथाकारिता कथा : कथाकार, मुंबई कथाकार, गोवा
पिडी, इतर, बळक, श्री चित्री करीत बळक-कथाकार

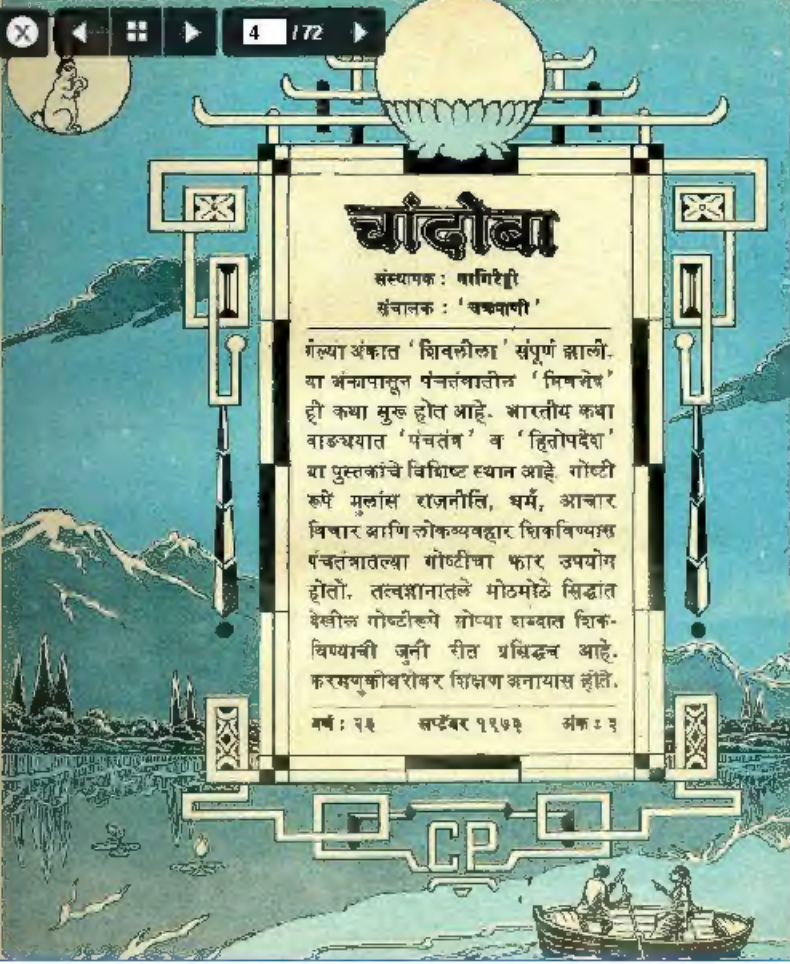
Fullscreen 127 4 172

चांदोबा

संस्थापक : नागिदेवी
संचालक : 'वक्तावली'

गेल्या अंकात 'शिवलीला' संपूर्ण झाली.
या अंकापासून पंचतंत्रातील 'पिचलेख'
ही कथा सुरू होत आहे. भारतीय कथा
वाङ्मयात 'पंचतंत्र' व 'हितोपदेश'
या पुस्तकांचे विशिष्ट स्थान आहे. गोष्टी
रूपे मुलांस राजनीति, धर्म, आचार
विचार आणि लोकव्यवहार शिकविण्यास
पंचतंत्रातल्या गोष्टींचा फार उपयोग
होतो. तत्त्वज्ञानातले मोठमोठे सिद्धांत
देखील गोष्टीरूपे सोप्या शब्दात शिक-
विण्याची जुनी रीत प्रसिद्ध आहे.
करमणूकीबरोबर शिक्षण जनायास होते.

वर्ष : २३ सप्टेंबर १९७३ अंक : ३





आमरवाणी

वज्रादपि कठोराणि, मूढानि कुसुमा दपि
लोकोत्तराणाम् चेतांसि, की हि विज्ञातु महेति

॥ १ ॥

[वज्राहूय जास्त कठीण असूनही फुलांपेक्षा कोमल वसा त्या लोकोत्तर (बोरपुरुषांच्या) हुदवाता कोण ओळखू शकेल ?]

अलोक सामान्य, सर्विष्य हेतुकम्
द्विषति मंदा स्वरितम् महात्मनाम्
(कालिदास)

॥ २ ॥

[सामान्य माणसाच्या आकलनाबाहेर आणि कल्पनासुद्धा करता शकणार नाही अशी त्या बोरपुरुषांची कामे पाहून मंदबुद्धी लोक त्यांचा द्वेष करतात.]

अनुपस्तुम् सताम् वर्त्म
कृत्स्नम् यदि न शक्यते
स्वल्प मप्यनुगतव्यम्
मार्गस्थो नावसीदति

॥ ३ ॥

[बोरपुरुषांच्या मार्गावर चालणे जर शक्य होत नव्हते तर, (निवाड) थोडे का होईना, त्यांचे अनुसरण करावे. (कारण) उत्तम सज्जमांवर चालणाऱ्यांचा कधी नाश होत नाही.]

बोर पुरुषांची गीत



दंडीचे चातुर्य

राहुलपुरचा राजा शिलासिंह बाराला तेव्हा त्याच्या एकुलत्या एका मुलाचे वय एकवीस वर्षांचे होते. तो यांच महिन्यांचा असतांनाच त्याची आई निवर्तली. परंतु शिलासिंहाने मुलाला आईची उभोव कधी भासू दिली नाही.

म्हणून बाप वारल्यावर धीरसिंहाच्या मनावर जणुकाही पथपातळ झाला. त्याचे अनेक हितचिंतक होते, तरी त्याला वाटे की आतां तो जगात एकटा आहे, बापसंबंधी कोणी उरला नाही. त्याला आपली नित्याची कामे करणे वेळील अवघड वाटू लागले, मग तो राज्यकारभाराची कामे काय वाहणार? तो रात्रंदिवस संयत्नावर पडून राही झळझळ तो एक मानसिक रोगीच झाला. बैद्यांनी पुष्कळ औषधपाणी केले शारीरिक व मानसिक दृष्ट्या तो दिवसे-दिवस खरात गेला.

राजबैद्यांनी हात टेकल्यावर राज-कुमाराच्या तब्येतीची काळजी प्रधानाला व सेनापतीला वाटू लागली. राजकुमार लहान-पणापासूनच शूर व साहसी म्हणून ओळखला जाई. त्याने धनुर्विद्येत व शस्त्राभिविद्येत प्राविण्य मिळविले होते. अल्पवयसत त्याने एकदा विवळ्या वाघाची शिकार केली होती.

परंतु वडिलांच्या मृत्यूनंतर जणुकाही त्याचा सर्व पराक्रम लुप्तच झाला. आता लहान-सहान गोष्टींची त्याला भीति वाटू लागली. देशातले आणि विदेशातले वैद्य आणि हुकीम राजकुमाराचा इलाज न करू शकल्या कारणाने हुताश होऊन परतले. अशा प्रसंगी दरबारी आढुंगाराने प्रथानाकडे जाऊन हात जोडून विनंती केली—“प्रधान! मला वाटते, एकही वैद्य किंवा हुकीम राजकुमाराच्या मनात अन्धविश्वास उत्पन्न करू शकला नाही मी प्रयत्न करून पाहू का ?”

श्री ए. सी. शरकार, जादुगार



“हे पहा, दंडी मोठमोठे बंधूय हकीम बलाच करता येत नाही म्हणून हार मानून परतले. तेव्हा तु बाटू करून राजकुमाराची प्रकृती सुधारू शकशील असे का तुला म्हणावयाचे आहे?” प्रधासाने विचारले.

“मला संधी नाही, प्रयत्न करून पहावा, म्हणतो! नुकसान तर काहीच नाही!” जाबुगार म्हणाला.

प्रधान अविश्वासाने स्मित करून म्हणाला—“बरं तर पहा, प्रयत्न करून तुला निराश करून परत जाऊ देणे थोडे आवडणार नाही.”

दंडीने लगेच प्रयत्न सुरू केला. तो राजकुमाराच्या खोलीत जाऊन म्हणाला—

तसेच आज कसा काय आहे?”

वीरसिंह निराशेने संदस्मित करून म्हणाला—“माझ्या प्रकृतीची गोष्ट विचार-तोष? किती विनय जीव भटकून राहतो आहे आणि कवारासाठी कळत नाही. एकदां लवकर या जगातून सुटका मिळाली तर बघांभी नेट तरी होईल. त्यांच्या बरोबरच माझी सर्व शारीरिक व मानसिक शक्ती निघून गेली. ते गेले आणि मी लुटा होऊन पडलो आहे.”

दंडीला युवराजाच्या रोगाचे खरे कारण माहीतच होते. युवराज आपल्या बडिल्यावर सर्व प्रकारे खचलून होता. ते गेल्यावर त्याला हे जग सुनेसुने वाटू लागले. त्याचा आत्मविश्वास उडाला आणि भितरेपणाचा पगडा मनावर बसला. तो भितरेपणा दूर करता आला तर युवराजाची प्रकृती सुवारेल असे दंडीला वाटले.

दंडी त्या घटकंपासून युवराजाच्या मना-तले दुःख व व्यथा दूर करण्याच्या हेतूने त्यांना विरनिराळ्या यमतीच्या मोष्टी सांगू लागला. त्यांना हंसविण्यासाठी निरनिराळे उपाय करू लागला आणि हळूहळू त्याला त्याच्या प्रयत्नाला यश येऊ लागले. दंडीचा उत्साह वाढला.

करमणूक करू लागला. जसा तऱ्हेने यमती-झार मोष्टी ऐकून आणि जाबुचे प्रयोग पाहून युवराजाच्या मनात इतका बदल झाला की तो आपल्या खोलीच्या बाहेर येऊ लागला आणि दंडीबरोबर उद्यानात किंवा नदीसरोवरासाठी हिंडू फिरू लागला. युवराजात झालेला हा बदल पाहून प्रधान देखील चकित झाला.

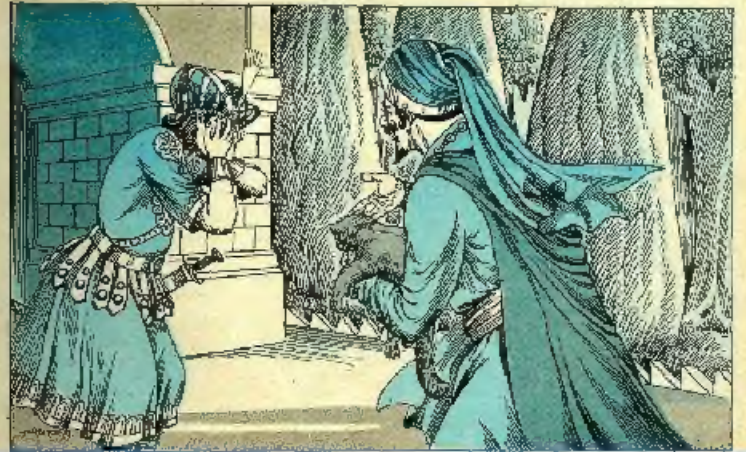
आणखी एक महिना लोटला आणि युवराजाच्या मनाला हुशारी व स्वस्थता वाटू लागली. ती मधून मधून दरबारात येऊ जाऊ लागला. एके दिवशी तो दंडी-बरोबर दरबारात जात असतां एक बोक

छपरावरून ओरडत युवराजाच्या अंगावर पडला. “बाघ, बाघ! मेळो! बाबा धावा, मला बांचवा!” असा ओरडत वीरसिंह डोळे मिटून ओरडत होता. त्याच्या खोलीला वाम मुटला होता.

दंडी त्याला समजावून सांगत म्हणाला—“युवराज! हा बाघ नाही, बोक आहे, बोक! डोळे उघडून तर पहाल!” विना-कारण असे कां भितां?”

वीरसिंहाने भीतभीत डोळे उघडून बोक्याला पाहिले.

दंडी बोक्याला पकडून वीरसिंहाला दाखवीत म्हणाला—“पहा, हात लावून, बोक आहे! आपण उगाच म्हालात! आपण विसरलात का आपण हातात खंजीर





नाही तर तत्काळ भेऊन चित्पाची शिकार केली होती? आजही आपल्याला चित्पाची शिकार करता येईल."

"आतां तेवढी राखी माझ्या अंगास नाही. बाबा वारल्यानंतर माझ्या अंगातले सर्वे बळ नाहीसे झाले आणि साहस लुप्त झाले. आज मी एखाद्या लहान मुलापेक्षाही अशक्त व दुर्बल आहे." वीरसिंह म्हणाला.

"तुमच्या अंगातले साहस व बळ नाहीसे झाले असे तर मी जाणु करून ते परत आणून दाखवितो. साखे वाडूचे प्रयोग तर आपण स्वतःच पाहिले आहेत." दंडी म्हणाला.

म्हणाला.

"मग आपला माझ्या मंत्रबळावर विस्वास नाही का?" दंडीने विचारले.

"का नाही, तू केलेले अनेक प्रयोग कल्पनेबाहेर वद्भुत होते." वीरसिंह म्हणाला.

"होयना, मग पहालच. माझ्या वद्भुत मंत्रबळाने आपण पहिल्यासारखे चित्पाची शिकार करू लागाल!" दंडी म्हणाला.

दंडीनेच तो बोका-छपरावरून ऐन वेळी खाली पडावा अशी व्यवस्था करून ठेवली होती. वीरसिंहाच्या मनांतला भितरेपणा काढून टाकण्यासाठी तो एक प्रयत्न होता. आता त्याने वीरसिंहाच्या मनांतून चित्पाची भीती काढून टाकून चित्पाची शिकार करण्यास आवश्यक साहस त्याच्या मनात उत्पन्न करण्यासाठी प्रयत्न सुरू केला. अशा तऱ्हेनेच त्याच्या मनात आपल्या पराक्रमावर आत्मविश्वास वाढेल अशी वीरसिंहाची खात्री होती.

दंडीने लाकडाच्या दोन फळ्या चित्पाच्या आकृतीच्या कापून अशा तऱ्हेने करविल्या की त्या जोडल्यावर चित्पा आपल्या मागल्या पायावर उभा आहे असे दिसावे. त्यानंतर दंडीने एक जोखंडी नळी घेतली. ती मधोमध आणि दोन्ही टोकाला वाकविली

बाहेर दिसणार नाही अशा तऱ्हेने बस-विण्यात थाली. तशी बसवून दोन्ही फळ्या जोडून खिळे ठोकल्यावर त्या फळ्यांना चित्पासारखा रंग दिला. नंतर चित्पाचे ते खेळणे दोरीच्या मधोमध येईल आणि दोरीचे एक टोक पायाखाली दाबून ठेवून दुसरे टोक हातात घेऊन ओडता येईल अशा तऱ्हेने नळीत दोरी ओवली.

दंडी तो लाकडी चित्पा तयार करून युवराजाकडे घेऊन गेला आणि म्हणाला— "युवराज, हा येवचा चित्पा आहे. आतां या निर्जीव वाघावर माझ्या मंत्रबळाचा कसा काय परिणाम होतो ते आपण पहावे. प्राण्यांवर माझ्या जाडूचा जो परिणाम

होतो तो तर आपण पाहिलाच आहे." दंडीने पायाखालचे दोरीचे टोक दाबून घरले आणि हातातले टोक धरून ओढले आणि चित्पाचा उभा केला. तेव्हा दोरीवर उभा तो लाकडी चित्पा दोरीबरोबर खाली उतरला. तो दंडीच्या पायापर्यंत पोचला तेव्हा त्याने दोरीबरोबर तो चित्पावर उचकला आणि फुंकर घालून काही तरी मंत्र म्हणू लागला. तेव्हा चित्पा दोरीबरोबर खाली उतरू लागला.

"पहा, युवराज! हा लाकडी चित्पावर मी मंत्र टाकला आहे. आतां मी सांगेन तसा तो वागेल. थांब...!" दंडी म्हणाला. दोरीबरोबर सातो उतरणारा चित्पा मध्येच थांबला. दंडी म्हणाला—"बल!"



तो बालू लागला. हे विचित्र दृश्य पाहून वीरसिंह आश्चर्यचकित झाला आणि म्हणाला-“तुम्हे मंत्रबळ खरोखरच अत्यंत दबुत आहे!”

दंडी शांत स्वरात म्हणाला-“शुभराज! ही शक्ती सर्वस्वी माझीच नाही. आर्याला जो गंडा बांधला आहे, त्याची मदत मला मिळाली आहे!” असे सांगून आपल्या ठाव्या हातात बांधलेला गंडा काढून वीरसिंहाच्या डाव्या हातात बांधीत तो म्हणाला-“या क्षणापासून हे यश आपल्या आज्ञेप्रमाणे वागेले.” असे सांगून तो लाकडी चित्ता पहिल्यासारखा बर उबलून धरला. तो दोरीच्या मदतीने उतरू लागला. वीरसिंहाने “बांब” म्हटल्याबरोबर तो चित्ता दोरीच्या मध्यावर थांबला. वस्तुस्थिती अशी होती की, दंडीने जेव्हा दोरी सैल सोडली तेव्हा चित्ता दोरीबरोबर खाली उतरला, परंतु त्याने दोरी ओढल्यावर लाकडी चित्ताच्या पोटातल्या दाकड्या नळीमुळे चित्ता थांबला.



तो आत्मविश्वास झाला. नेटपावर त्याच्या मनात विश्वास बसला. म्हणून त्याचा गमावलेला आत्मविश्वास पुन्हा त्याला मिळाला. मानसिक बळाबरोबर हळूहळू शारीरिक बळ पण वाढत गेले.

पूर्वनिश्चित कोजनेप्रमाणे राजवाड्याच्या चौकात एका चित्ताला सोडण्यात आले. दंडीने त्या चित्ताला जपूसारखा कोणता तरी नशा उत्पन्न करणारा पदार्थ पूर्वीच खायला घातला होता. वीरसिंहाने दंडीबरोबर येऊन चित्ताशी युद्धाला उभा राहला. चित्ता वीरसिंहाला पाहूनच प्रथम डार निघून गेला. वीरसिंहाने त्याला खिजविले व त्याने खवळून उडी मारली. नेमकी त्या वेळी चित्ताच्या छातीत वीरसिंहाची तलवार शिरली आणि चित्ता ठार झाला.

लोकांनी दाढ्या वाजवून जयघोष केला-“महाराज वीरसिंह की जय!” तेव्हा वीरसिंहाना नेहुरा आत्मविश्वासाने तैजस्वी दिसत होता.



यक्ष पर्वत

[१४]

[शुभ भल्लूकाच्या शिष्यांनी जीवदत्त आणि खड्गवर्मा रोषांना भुयारतल्या वाटेने लांडण्यांच्या खडकापर्यंत येऊन जाऊन त्या खडकावर बसविले. तजाडण्याच्या भुयारास वाड्यांना त्यांचा आहार वास्तव्यसाठी शुभ भल्लूकाने जे शिष्य आले होते त्यांपैकी एकाचा खड्गवर्मणि बाज मारला. ते वेळापार शुभ भल्लूक राजाने पंचकूल येऊन मिवाला. पुढे-]

खड्गवर्मणि मारलेला बाण एका अस्वल जातीच्या नोकराला खायताच तो चिकाळी फोडून भुयारात खाली कोसळला. ते पाहून खड्गवर्मा व जीवदत्त रोषांना त्यांच्यावर एका बाजूने लांडगे घोंवणार आणि दुसऱ्या बाजूने त्यांना पाळपारे अस्वल जातीचे लोक हल्ला करणार अशी शंका वाटू लागली. जीवदत्त भुयाराच्या त्या दाराकडे थोडा वेळ लक्षपूर्वक पाहून आणि अस्वल जातीचा दुसरा नोकर येत नाही हे पाहून समरावाहूकडे वळून म्हणाला-“काय रे समरावाहू! अर्धा आपण मध्ये सांफडणार, एका बाजूने घोंवण खडकावर चढण्यासाठी आलो त्या दराने अस्वल जातीचे लोक सूड घ्यायला येणार आणि दुसऱ्या बाजूने मुकेले लांडगे येणार!”

ते ऐकून समरावाहू धरधर कांपू लागला. म्हणाला-“हे पहा, येथे तुम्हीच आमचे

“बांदोबा”



नायक! तुम्हीच आम्हांला वांचविण्याचा उपाय काढला पाहिजे. मी आणि माझा साथी दोघांनी काय करायचे, तुम्ही हुकूम कराल तसे करू.”

समरबाहुला बरबरा कापत असलेला पाहून खड्गवर्माला हसू आले. परंतु ते आवरून तो म्हणाला—“अरे समरबाहु! तू सिंध देशातल्या वाळवंटातून या जंगली प्रदेशात एक साम्राज्य स्थापन करण्याच्या महत्वाकांक्षेने आला होतास ना? आम्हांला स्वर्णाचारी आणि बिष्नेस्वर पुजारी दोघांकडून ही गोष्ट कळली. आतां या सकटांतून आपली सर्वांची सुटका कशी करून घ्यायची याचा विचार करून तूच एखादी बुक्ती सुचव की?”

बर्मयुद्ध करायला साजूर तलवार घेऊन आला तर त्याच्याशी दोन हात करता येतील आणि त्याला लोखवितां येईल. परंतु या लांडग्यांशी आणि अस्वस्थ जातीच्या लोकांशी आणि मंत्रतंत्र करणाऱ्यांशी कसे काय युद्ध करायचे हो?” समरबाहु कांपच्या आवाजात म्हणाला.

जीवदत्त ते ऐकून बोडोसे स्मित करून म्हणाला—“तुझा पराक्रम काय तो दाखवायला संधी जालून आली आहे. आपण उभे आहो त्या खडकासालच्या चौरवाटेने धवू पुढे येणार नाही. ही जबाबदारी मी थ तुम्हा साथी दोघांनी घ्या. बहुतेक आतांपर्यंत त्याचा एक शिष्य वाण लागून ठार झाल्याची गोष्ट गुरू भल्लूकाला नक्कीच कळली असणार. तो कोठे आहे आणि कोठून येणार आहे कोण जाणे?”

जीवदत्ताचे बोलणे पूर्ण होण्यापूर्वीच गुरू भल्लूक भुयाराच्या शारात दिसला आणि खडकावर उभे असलेल्या आपल्या कैद्यांकडे रागाचे पहात ओरडला—“ए मूर्खानो! तुम्ही वाणाने दूकेश्वरी देवीच्या एका भक्ताला ठार केले आहे. आतां माझ्या पंचचूलाने तुम्हांला ठार करून मी लांडग्यांसमोर तुम्हांला टाकतो पहा.”

गुरू भल्लूकाचा कर्कश आवाज ऐकून त्या वेळेपर्यंत भुयाराच्या दारासाली खाल

लाडगे जास्त मोठ्याने ओरडून उड्या मारू लागले. दररोज त्या वेळेवर त्यांना पोदभर आहार खायला मिळत असे. परंतु ते न मिळाल्यामुळे ते आस्तव्य झिडले आणि तोंड वर करून उड्या मारू लागले.

गुरू भल्लूकाने एक दोनदा दारवाहेर नाकून लांडग्यांना पाहिले. बहा फूट उंचीवर असलेल्या दारापर्यंत उभी मारून ते कदाचित पोचतील की काय, असे त्याला वाटू लागले. तसे दार बंद करून टाकले तर त्याने खडकावर बंदी करून ठेवलेले लोक ते पाहून आपल्याला भित्त्यात काढतील असे ही वाटले.

जीवदत्तने गुरू भल्लूकाच्या मनात चालू असलेली खळबळ थोडखली की काय, त्याने आपल्या हातातली कुवडी उजलेली आणि म्हणाला—“अरे, गुरू भल्लूका! तू स्वतः भल्लूक असून भल्लुकेश्वरीची आराधना करण्याचे सोडून दूकेश्वरीची आराधना कशाचा करतो आहेस? मला नाही समजले. बहुतेक ते कळण्याइतकी अक्कल सुद्धा तुला नसावी! बरे तर पहा, मी खडकावरून उतरून तुम्हा सामोरासाला त्या दारापर्यंत येतो आहे!”

जीवदत्त म्हणाला ते करून दाखवायला मागे पुढे पाहणार नाही वा भीतीने समर-



बाहु त्याला म्हणाला—“बाबा रे! तू मा फूर लांडग्यांच्या मधून त्या गुरू भल्लूकाकडे जायचे वाडस करतो आहेस? गुरू भल्लूकाला मंत्रतंत्र चांगले वकगत आहेत.”

खड्गवर्मा आपली तलवार उपसून बर करून म्हणाला—“समरबाहु! या तलवारीत आणि जीवदत्तच्या हातातल्या कुवडीत जो संव आहे त्याला तोंड नाही. म्हणून गुरू भल्लूकाच्या भयंशक्तीला भिण्याचे मुळीच कारण नाही.”

खड्गवर्माचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच ते उभे होते त्या खडकाच्या तळाजवळ मोठा आवाज झाला. तो ऐकून जीवदत्त त्याच्या जवळ उभे असलेल्या सर्वांना सावध करून



म्हणाला—“सावध रहा, खडकाखालच्या दारातून गुरू भल्लूक आपल्या काही अनुयायांना आपल्या अंगावर पाठविण्याच्या विचारात दिवतो आहे.”

ते ऐकून समरबाहू आणि त्याचा अनुयायी दोघे आपापले भाले घेऊन तयार होऊन खडकाखालच्या दाराकडे लक्ष देऊन पहात उभे राहिले. भुयाराच्या दाराशी गुरू भल्लूक उभा होता त्याने त्यांना पाहिले आणि आपल्या शेंजारच्या शिष्यांना खवळल्या-सारखा म्हणाला—“बरे ए गाढवा! आपल्या लोकांना गुपचुप आऊन एकदम हल्ला करायला सांगून पाठविले होते आणि ते मोठमोठ्याने बोलत गेलेले दिसतात. पहा,

ते लोक सावध झाले. आता काय उपाय? हे बंदी सामान्य दिसत नाहीत. त्यांना त्यांची शस्त्रे देऊन सशस्त्र खडकावर बघायला सांगितले ते आपले चुकले.”

गुरू भल्लूक म्हणाला त्याचा अर्थ कळल्या सारखा जीवदत्त खड्गवर्माने म्हणाला—“खड्गवर्मा! आतां गुरू भल्लूकावर बाण सोडणे फुकट वाहे. तू धनुष्यावर बाण ठेवलास की तो भुयारात वाजूला किंवा खाली सरकून स्वतःचा बचाव करील.”

“ते खरे आहे रे! परंतु या समरबाहूला बांधून त्याला स्वर्गापारीकडे कोठे काय पोचवायचे?” खड्गवर्माने विचारले.

जीवदत्त काही वेळ विचार करून नंतर म्हणाला—“त्याला एकच एक उपाय दिसतो आहे. आपण पठ्पठूला सिंहाची शिकार करीत असता राजाची ओळख करून घेतली होती त्याच प्रमाणे या लांडग्यांची शिकार करून या गुरू भल्लूकाच्या भुगर्भातील किल्ल्यात खळबळ उडवून दिली पाहिजे.”

“ठीक, तरमग तेच करू या. मग जशीर कां?” खड्गवर्मा उत्साहाने म्हणाला.

“त्या मेलेल्या लांडग्याला उचलून खांद्यावर घे त्याच्या मांखासाठी लांडगे तुझ्या पाठीस लावतील. म्हणजे तू सांपडलास तर ते तुला खाभार नाहीत असे नव्हे,

खड्गवर्माने एकट्याने त्या मेलेल्या लांडग्याला उचलून खांद्यावर घेतले. जीवदत्त काय म्हणाला आणि खड्गवर्माने लांडग्याला खांद्यावर काय घेतले, समरबाहूला काहीच कळले नाही. म्हणून त्याने विचारले—“अरे, पण तुम्ही काय करण्याच्या विचारात आहो?”

“समरबाहू! आपल्याला कोणत्याही प्रकारचा धोका नाही. तू व तुझा साथी दोघे एवढेच करा की अस्वल जातीचा कोणी मनुष्य भुयारातून या खडकावर चढून येताना दिसला तर त्याला आपल्या भाल्याने वाटेला लावा. आम्ही दोघे लांडग्यांच्या मध्ये उतरून शक्य झाले तर भुयाराच्या त्या दाराने लांडग्यांना गुरू भल्लूकावर सोडण्याचा प्रयत्न करणार आहो!” जीवदत्त म्हणाला.

“मी बोवांना हात जोडून सांगतो, हे साहस किंवा धाडस नसून दुःसाहस आहे.” समरबाहू म्हणाला.

“हे साहसच आहे, दुःसाहस नक्कीच नाही, समरबाहू! तुला ते लवकरच दिसेल मुदा!” असे म्हणत जीवदत्त धोडा हुंमला.

“जीवदत्ता! गप्पात वेळ जातो आहे, लांडग्याचे मळे खांद्यावर घेऊन किती वेळ

वांबोया



उभा राहू म्हणतोस रे?” खड्गवर्मा म्हणाला.

“आपण या खडकावरून खाली उडी मारायची आहे. तु खडकाच्या चारी बाजूला चक्कर मारून शक्य तितक्या लांडग्यांनी जवळ तुझ्याकडे यावे यासाठी प्रयत्न कर. मी तुझ्या पाठीमागून येऊन नंतर...”

जीवदत्ताचे ते वाक्य पुरे होण्या आधीच खड्गवर्मा ओरडून म्हणाला—“अरे गुरू भल्लूक! आम्ही हे गालो, पहा! आपल्या कृकेश्वरी देखीचा जीव बांबवागचा असेल तर हा भुयाराचा किल्ला सोडून पळ काढ!” म्हणत खडकावरून खाली उडी मारली.



लावून आपल्या या वाहनांना तिन हा आहार बालण्याचा काय पण छान नवा प्रकार काढला आहे! त्या मातेने मनात आणले तर या जगात तिला कोणती गोष्ट अशक्य आहे?"

तोंपरत खड्गवर्मा भुयाराच्या शरापर्यंत पोचला होता आणि गुरु भल्लूक आपल्या इष्ट देवीच्या भक्तीत नशा चढत्यासारखा डोळे मिटून नाचत होता. त्याच वेळी जीवदत्तने खड्गवर्माला संकेत करीत म्हटले— "खड्गवर्मा! हीच संधी आहे, स्वारीला खूप नशा चढला आहे."

खड्गवर्माने पुतऱ्या क्षणात त्याच्या खांद्यावरचा मेढेला लांडगा डाव्या बाजूला खूप उंचावर उचलून गुरु भल्लूक उभा होता त्या दारातून गुहेत फेकला. त्याचे खाशे अशा तऱ्हेने गुहेत फेकलेले प्राहुन सर्व लांडगे खचळून धावत आले आणि गुहेच्या दारातून त्यांनी अत उड्या मारल्या. काही बाहेरच जाऊ पडले त्यांना खड्गवर्माने आपल्या तलवारीने आणि जीवदत्ताने आपल्या कुवडीने ठार केले.

गुरु भल्लूक डोळे मिटून भक्तीच्या नशेत उभा होता. त्याच्या अंगावर प्रथम मेढेला लांडगा पडला व त्याच्या पाठीपाठ वारपांच लांडगांनी उड्या मारल्या. ते

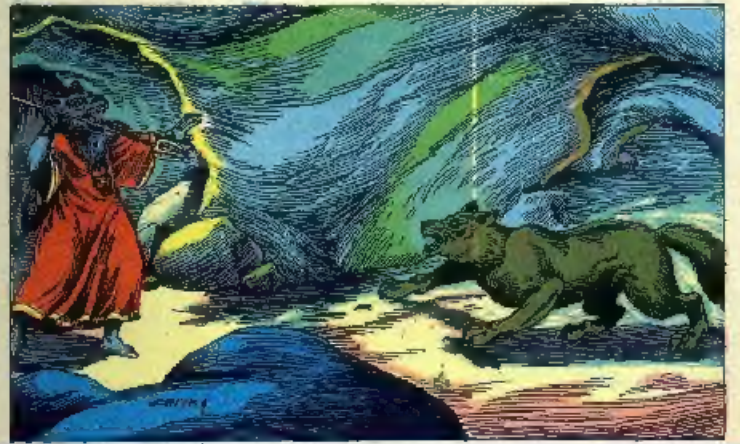
गुरु भल्लूक थांबून उभा आणि वरवर कोपत लांडगांकडे पाहू लागला. ते त्या मेढेच्या लांडग्याला खायला बावले. फक्त एक लांडगा तिकडे जाऊ शकला नाही आणि त्याची नजर गुरु भल्लूकावर पडली. तो गुरगुरत त्याच्या अंगावर उडी मारणार हे पाहताच गुरु भल्लूक आपला पंचखूल उगारीत— "बूकेवरी! हे काय, तू आपल्या मुख्य भक्तालाच खाणार का?" असे म्हणत मागे सरकू लागला आणि पळू लागला.

तिकडे खड्गवर्मा आणि जीवदत्तला गुरु भल्लूकाला आत धेलेल्या लांडगांनी ठार केले की त्याने त्यांना ठार केले, कळायला

काही मार्ग नव्हता. त्यांनी लांडगांना ठार करण्याचा सपाटा चालू ठेवला होता. परंतु जीवदत्त थोड्या वेळाने खड्गवर्माला म्हणाला— "आतां येथे राहण्यात काही फायदा नाही. गुरु भल्लूक जिवंत आहे को भेला, हे कळायला मार्ग नाही. परंतु आत शिरलेल्या लांडगांनी त्या सर्वांना नक्कीच धाबरवून सोडले असणार."

"मला असे घाटे की त्या सर्वांनी मिळून भुयाराचाहेर पाय काढला असेल आणि जंगलात फिरत असतील. परंतु त्या गुरु भल्लूकाला जिवंत सोडता कामा नये." खड्गवर्मा म्हणाला.

जीवदत्तने विचार केला की त्यांना भुयाराचाहेर इतक्या लचकत पळून जाणे



असह्य नाही. एकतर ते थोके चार चौराचे नसून पन्नास पाऊपवे जण तरी नक्कीच असतील. इतक्या लोकांनी भुयारातून निघून पळून जाणे कस्य आहे का? कदाचित ते भुयारातच कोठे तरी लपून बसले असतील. लांडग्यांनी त्यांना भेजार करून सोडले असेल. कदाचित त्यांनी लांडग्यांना ठारही केले जवेल. परंतु हे सर्व अनुमानच आहे. नक्की काहीच सांगता येणार नाही येथून. प्रत्यक्ष बात निरून पाहिल्याशिवाय काहीच बळगार नाही.

“अज उत्तोर कसाला आपण संबंध या भुयारात शिक वा. समरबाहू आणि त्याच्या अनुयायाला हाक मार!” जीवदत्त म्हणाला.

मुसवे हाक मारल्याने ते दोघे खाली उतरतील का याची प्रंका जीवदत्तच्या मनात होती. तशीच ती खडगबर्माच्या मनातपण होतीच. परंतु विचार करित पांढावला किंवा त्याला समजावून सांगायला वेळ नव्हता. लांडगे चारी बाजूंनी येत होते

तन्हे. सर्व हिमत करण्यावर अवलंबून होते. म्हणून खडगबर्माचे बोडपाशा कड-कस्वराने बोलावल्याबरोबर ते दोघे लांडगांच्या खडकावरून खाली उतरून गेले. जीवदत्त त्यांना म्हणाला-“भातां वा वारांतून जाण भुयारात गिरावणे आहे, समरबाहू!”

समरबाहू घाबरल्यासारखा त्याच्याकडे पहात म्हणाला-“आपण फक्त चारच जण आहा. आत ते लोक किती जण आहेत कोबात ठाऊक? जंगलात पळून जायला कुसरी एखादी वाट नाही का?”

“हा लांडग्यांचा खडक आहे. बाहेर जायला भुयारातून एकच एक वाट आहे.” जसे म्हणत जीवदत्त उडी मारून वर चढला आणि त्या वारात फिरला. त्याच्या पाठोपाठ खडगबर्मा चढला. खाली फक्त समरबाहू आणि त्याचा अनुयायी राहले. उरलेले लांडगे एकेक करून हळूहळू पुढे वेगळाले. (चलतः)



धर्मसंस्थापना

विक्रमादित्याने बायला हट्ट सोडला नाही.

तो बाबाजवळ नेला गेल त्याचापर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“रात्र! तू इतकी मेहनत करतो आहेस, परंतु यामुळे तुझ्या हातून नीतिधर्माचे पालन होते आहे की नाही, याचा विचार केला आहेस का? नीतिधर्माप्रमाणे वागणे सोपे नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला शिष्या बरेखाची गोष्ट सांगतो. रात्रीची वेळ आहे; तेव्हा तुला एकटेक्याने कंटाळा-मुढा वाटत असेल. म्हणून मी सांगतो की गोष्ट, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

पूर्वी वसंतनगर वा गावी नदनबर्मा नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो ऐपारामात पडून राही. तरुणी आणि

वेताळाच्या गोष्टी



वारुणी या दोहों शिवाय त्याला इतर कोणतीही गोष्ट सुचत नसे. राज्यकारभाराची सर्व कामे त्याचे भोवो व सेनापती पहात ते प्रजला पिळून काढीत.

तरी फार मोठा धर्मपरायण राजा म्हणून सदनवर्मांची ख्याती होती. त्याचे कारण असे की तो दरवर्षी दोन यज्ञ करीत असे. ब्रह्मभोज होई आणि ब्राह्मणांना मोठमोठी दाने दिली जात. ब्राह्मण राजाची स्तुती करून त्याला आशीर्वाद देत. या यज्ञासाठी लढाऊनी खय खर्च होत आणि धान्याची कोठारे रिकामी होत. राजाचे अधिकारी अन्नसामुग्री एकत्र करण्यासाठी प्रजला बेजार करीत. प्रत्येक वेळी यज्ञ

त्याच सुमारास शिव्या बरड नांवाचा एक अटुल त्रोर वसंतनगरच्या जंगलत राहून लूटमार करीत असे.

त्या वर्षी सुद्धा वसंतनगरच्या खजाने दरवर्षीप्रमाणे यज्ञ करून ब्रह्मभोज घेऊन ब्राह्मणांना दानधर्म केला. रामशर्मा नांवाच्या ब्राह्मणाला राजाकडून त्या यज्ञप्रसंगी दक्षिणा मिळाली होती. तो सुवर्णदानाचे एक गाठोडे बांधून शिव्या बरड राहत असे त्या अरण्यातून आसल्या गावी निघाला.

रामशर्मा त्या निर्जन स्थानी स्वतःला घोर याचा म्हणून रामरक्षा म्हणत चालत होता. नमंका त्याच वेळी शिव्या बरड आपल्या सोनरी टोळीसह आडवा आला आणि म्हणाला— अहो ब्रह्मर्षी! प्रजेने घाम गाळून मिळविलेला पैसा राजाने यज्ञ करून दानधर्म केला, म्हण! राजाचा धर्म होतो आहे आणि प्रजा उपाशी मरत आहे. यज्ञयागादि करून पापक्षय कधी होईल का? तुझ्यासारखे लोक दान देऊन त्या पापाचे भागीदारच होणार. ते पापाचे गाठोडे ठेव खाली आणि मुकाट्याने चालू लाग! तू एक गरीब ब्राह्मण आहेस म्हणून मी तुला जिवानिशी सोडतो आहे.”

रामशर्मा जीव मृतीत घेऊन धीर करून म्हणाला—“हे चौर्वनायका! तू म्हणालास

तु मीला धर्म आहे का, तुम्हाचे विचार करून पहा.”

‘मी अधर्माविरुद्ध उभा राहलो आहे, म्हणजे मी करतो ते धर्मकार्यच आहे. हा राजा आयाची व अयोध्या आहे. त्याचे अधिकारी राक्षस आहेत. खोरी करतांना देखील मी सारसार विचार करतो. त्या राजाला तो नाही.” शिव्या बरड म्हणाला.

“तर मग काय रे चौर्वनायका! तूच धर्मस्थापना का नाही करीत? प्रजेचे रक्षण करून तूच राज्यात शांतता का स्थापन करू नयस?” रामशर्माने शिव्या बरडाला विचारले.

“त्या करितां सर्व देशावर माझा अधिकार असायला हवा? म्हणजे मी राजा झाले पाहिजे. ते कसे काय ممکن होईल?”

शिव्या बरडाने रामशर्माला विचारले. त्याला ज्ञान्त बढविण्याच्या हेतूने रामशर्मा म्हणाला—“कां शक्य नाही? प्रयत्नांती परमेश्वर’ अशी म्हण आहे. चौर्वनायक महाराज चक्रवर्ती कां होऊ शकणार नाही? त्याला उदाहरणे आहेत.”

शिव्या बरड विचारात पडला. त्याच्या मनात हा विचार पूर्वी कधी आला नव्हता. किंदा कोणी कुसय्याने ही गोष्ट त्याला सुचविलीपण नव्हती. विचार केल्यावर राजा हाणे तितकेसे कठीण नाही असे त्याला वाटू लागले. रामशर्माचा वार हुकमी पडला होता.





‘तू खरोखरच भला चांगला सल्ला दिला आहेस. मी प्रयत्न करून पाहलो धर्मर्षीची स्थापना करण्याचे ध्येय माझ्या समोर आहे. तू बरीच जाहेस. तुझे हे गाठोडे तू वेळून जा’ शिष्या बरेच राम धर्माला म्हणाला.

‘रामधर्मा तू अमर जात्रेस रे!’ भवात म्हणत रामधर्मा निघून गेला.

शिष्या बरेच संसृजतदार होता. राजा होण्यासाठी त्याने काय काय करायचे ते मनाशी ठरविले. त्याने राज्यात चोरांच्या ज्या ज्या टोळ्या होत्या त्या सर्वांना साम दाम दंड भद्र पद्धतीने आपल्या अधिकाराखाली एकत्रित केले आणि आपल्या जुन्या

दिले

वाटेल तेव्हा लुट्यांसारखे घडून प्रजेला मिळून काढणाऱ्या राजाच्या अधिकार्यांना वाटेला कावून मी प्रजेचे रक्षण करतो प्रजेने राजाला धायचा कर मला द्यावा, असे सांगून त्याने राज्यातल्या अनेक गावाच्या प्रमुखांना बळबून घेतले. त्या गावांतली प्रजा शिष्या बरेचाला आपला राजा मान-प्यास तयार झाली. त्याने, दिलेल्या वचनाचे पालन देखील केले.

शिष्या बरेच आता एक लहानसा राजा झाला होता. त्याने जंगलातच स्वराक्षणां-साठी एक बालकिल्ला बांधला. आपल्या राज्यात आणखी एक राजा आपले छोटे राज्य स्थापन करून राज्य करू लागल्याचे ऐकून मदनवर्मा चावतला त्याला काम करवते, सुचना, त्याने सैन्याचे सर्व अधिकार स्वतःच्या हाती घेऊन शिष्या बरेचाला जंगलातील राज्यावर स्वारी केली.

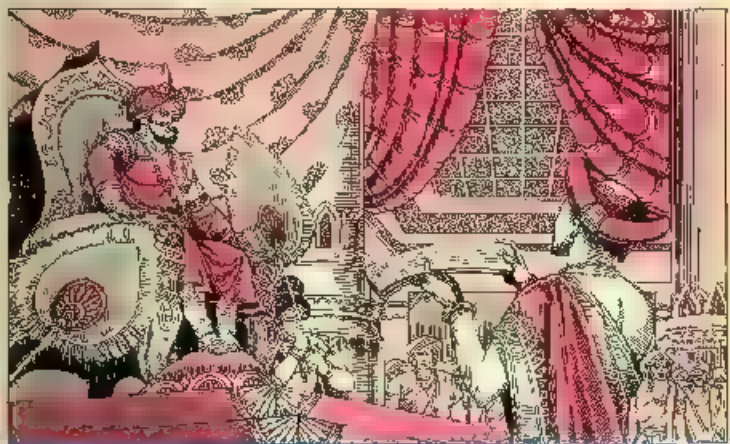
परंतु तीच त्याची चूक ठरली आणि पाषात शिरून मयरीशी बर करणाऱ्या सैन्याच्या आत्मघातास कारण झाली.

जंगलात सगोरासमोर खुडाला कोण येणार? शिष्या बरेचाला अनुयायांनी गनीमीत झाले. कळत राजाच्या सैन्याची संख्या उडविली. कधी झाडावरून तर कधी

बरेचाला सैन्याचा रस लुटला, त्याच्या राहुट्या व शिबरे जालली आणि त्यांना पाणीदेखील मिळू दिले नाही.

दुसऱ्या दिवशीच शिष्या बरेच आपले सैन्य नेऊन राजधानीवर आले. त्याला, प्रजेने त्याचा अधिकार मान्य केला. मदनवर्माच्या मुलाला राजवाड्यातच कैद ठेवून येण्यात आले आणि शिष्या बरेचाला राज्याभिमर्श घाटाभाटाने करण्यात आला.

“तरतु शिष्या बरेचाला जात कोणती? हा शत्रु तर नाहीच. मग राजा कसा काय झाला?” असा धर्मसदेह काही लोकांच्या मनात उत्पन्न झाला.



ते कळल्यावर राजपुरोहिताने एक नवीनच युक्ती काढली. त्याने घोषित केले की वीर शिवशंकर महाराज उत्तम शत्रुच वशीत आहेत. त्यांचा सूर्यवंशात जन्म असून रामचंद्राच्या बशात एका अठरावीसाव्या पिढीत जन्मले आहेत. त्यांचा वंशवृक्ष भाव्याजवळ आहे. त्याने पहिल्यापासून तयार करून ठेवलेला वंशवृक्ष दाखवून दाखविला.

ते कळल्यावर शिष्या बरेचाला वाटू लागले की तो सरोखरच उच्च शत्रुच कुळात जन्माला आला आहे. त्याच्या मनात मुख्य पुराहितावर पूर्ण विश्वास बसला. राज्याभिमर्श चालू असता त्यातल्या सर्व चालीरीती व खरी जणुकाही त्याच्या



मंगल्या परिचयाच्या असल्याचे शिष्या बॅरडाले दर्शविले.

त्याच्या दरबारी व मंत्रिमंडळाने त्याला ब्रेटोव्हेटी जो जो सल्ला दिला त्याप्रमाणे तो बापू लावला. सेनापतीच्या सल्ल्या प्रमाणे त्याने खेजारपाजारच्या लहान मोठ्या राज्यावर स्वात्या करून आपले राज्य वाढविले त्याच सुमारास यज्ञ करण्याचा मुहूर्त आला. मुख्य पुरोहित म्हणाला "महा राज, पूर्वी कधी झाला नाही असा यज्ञ आपल्या हस्ते झाला पाहिजे." शिष्या बॅरडाला तो सल्ला देखील पटला

राज्याचे अधिकारी आपल्या पद्धती-प्रमाणे गावोगाव हिंडून प्रजेला आस

मान्य, सोन, चांदी लुटून घेऊन आले असूनपूर्वी जसे ब्रह्मभोज झाले शिष्या बॅरडाले दानधर्म करून ब्राह्मणांचा सत्कार केला

त्या ब्राह्मणमंडळीत रामसर्मासुद्धा होता त्याला पाहून शिष्या बॅरडाला थंडा काढत तरा पाहण्याचा भास झाला. रामसर्मा थोडे दान मिळेल या आशेने म्हणाला- "महाराजाधिराज! आपण शास्त्रा सल्ल्या प्रमाणे राज्य मिळवून घर्मांची स्थापना केलेत आणि अधर्मचे उच्चाटन केलेत आगली कीर्तिचंद्रिका नित्य वाहत राहो आणि आपल्या छत्रछायात आमच्या सारख्या मंत्रिना आश्वय मिळत राहो"

शिष्या बॅरडाला मुस्कृतीत सारल्यासारखे झाले दानधर्म आणि विविध सपल्यावर तो मन्त्रवर्माच्या मुलाचा राज्याभिषेक करून देण्यास बऱ्याला गुप्तपणे सांगून रात्रीच्या रात्री चोड्यावर बसून जंगलात निघून गला

महाराजांना इहलोकाचा वीट आल्यामुळे त्यांनी दानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला असल्याच प्रजेला सांगून मंत्र्याने प्रजेच्या मताचे क्षमाधान केले

दुसऱ्या दिवशी मन्त्रवर्माचा राज्याभिषेक झाला

रक्षण करणारा, चोर झाला म्हणून काय झाले. हा चोर सिंहासनाला लाय मारून प्रजेची सेवा करणारा खरा राजाच आहे, असे लोक म्हणू लागले.

यंथवर भोवट सांगून वेताळाने विचारले- "राजा! शिष्या बॅरड धर्मस्थापना करण्याच्या हेतूने राजा झाला होता. ते ध्येय व त्यासाठी मिळविलेले राज्य स्थान का सोडले आणि पुन्हा चोरीचा धंदा का करू लागला? यज्ञाविरुद्ध तो किती बोलला होता आणि नंतर स्वतः यज्ञ करवला कसा काय तयार झाला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नव्होस तर, तुला माहीतच आहे तुझ्या भोवण्यांनी बांधर शकले होऊन तुम्याच पायावर लोळू लागतील

विक्रमादित्य म्हणाला- "अधर्म करणाऱ्या राजाला प्रजेच्या सहकाराची गरजच काय? धर्मस्थापना फार कठीण काम आहे त्याला सर्व तऱ्हेच्या लोकांच्या सहकाराची

गरज असते. अधर्म करणाऱ्याचे पारिवर्त्य करण्याची प्रतिज्ञा करणाऱ्या शिष्या बॅरडाला राजा होताच तो धर्मस्थापना करू शकेल असे वाटले परंतु राजा झाल्यावर राजाला मुद्रां बंधने असतात राज्यधर्म निभावण्यासाठी अनंकांवर अवलंबून रहावे लागते ते एक कुष्ठचक्र आहे त्यात फिरणे जन्माने जो राजा आहे त्यालाच शक्य आहे नव्याने धर्मस्थापनेच्या उत्साहाने राजा झालेल्या चोरा लुटण्यांना ते शक्य नाही. त्यापेक्षा चोर राहूनच धर्माचे बंधने पालन करता येईल तेवढे करावे असे त्याला वाटले यज्ञाचा विरोध त्याने केवळा केला होता परंतु त्या दृष्टिकोनात सांपवल्यावर त्याला तो यज्ञदेखील करावा लागला. म्हणून राजा परतूनच असतो मादळड तो चोरीचा धंदा करून देखिल स्वतःच होता, असा त्याला मानांदय झाला."

अगतांन्तेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोवकळू लागला. (कल्पित)



परीक्षा

कावेरी नदीच्या काठी शंकरभट्ट नावाचा एक विद्वान पंडित रहात असे. ती आपल्या विल्याची जेवणाखाण्याची व्यवस्था करून विद्यादान करीत असे त्याच्याकडे अनेक शिष्य नेहाभयान करीत असत. जवळपास गावाचा एक शिष्य त्याच्याकडे पुष्कळ विषय विद्याभ्यास करीत होता. त्याचे लक्ष विद्यारम्भाकडे कमी होऊ लागल्याने त्याने शंकरभट्टाचा वाटू लावले. त्याने ती गोंड भावल्या हाथकोला सांगितली.

ती म्हणाली—“होय, बलासुद्धा तसेच वाटू लागले आहे त्याचे थोडेदेखील लक्ष अभ्यासाकडे नाही.” दुसऱ्या दिवशी तिने जगन्नाथाचा नेहमीसारखे जेवायला वाटले आणि पाताळेर एरंडेल वाढले. जगन्नाथाचे आत कालवून घास येताना आणि संकोच करीत त्याने विचारले—“आई! पाताळेर आज एरंडेल काढलेत का?”

“बाळा होय! मी किती दिवस झाले पाताळेर एरंडेलच वाढीत आले परंतु अभ्यासात तुमं लक्ष असल्यामुळे पाताळेर एरंडेल वाढल्याचे तुम्हा नकारत आम्ही नसेल आतां तुम्हा विद्याभ्यास संपला आहे म्हणून तुम्हा ते कळते.” शंकरभट्टाची वयको म्हणाली. त्याच दिवशी शंकरभट्टाने जगन्नाथाचा निरोप दिला आणि घरी भावला सांगितले.



कर्जविसूली

एका गात्री धर्मु नावाचा एक धर्मशील श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो गात्रा तल्या लोकतेना अल्पव्याजाचे लहान मोठी कर्ज देत असे कर्ज वसूल करताना तो कर्जदारांना वास देत नसे.

कर्ज वसूल करण्यासाठी त्याने निर-पिराळ्या युक्त्या काढल्या होत्या. उदा-हरणार्थ त्याने सोमशर्मा नावाच्या एका प्रतिष्ठित ब्राह्मणाला कर्ज दिले होते तो ब्राह्मण वर्षकडून पन्नास रुपये कर्जाक रक्कम घेऊन म्हणाला “धर्मशेट! तुम्ही, माझ्याकडून कागद लिहवून घेतल्याशिवाय किंवा ताजीवार ठेवल्याशिवाय मला कर्ज दिलेले, समजा मी परत केले नाही तर!”

धर्मशेट स्मित करून म्हणाला—“तुमच्या सारख्यांकडून कागद ताडून नवैरे कदाका हो करवून घ्यायची? तुम्ही कडून केलेल्या दिवशी नक्की परत कराल, समजा, तुम्ही

परत केलंच नाहीत तर एका भिक्षुक ब्राह्मणाला मी खम केले असे मानून स्वल्प वसेत पन्नास रुपये गल्याने माझे फार मोठे नुकसान होणार, असे थोडक आहे.”

सोमशर्मने तेवढ्यावर ठरल्या वेळी कर्जाची रक्कम फेडली.

धर्मशेटच्या शेजारी सुब्रह्मण्य नावाचा एक लोभी सावकार रहात असे त्याने कर्जाक दिलेली रक्कम किंवा व्याजाची रक्कम वसूल होत नसे तशी त्याला समजूत बताचीच होती. धर्मशेटला कर्जाची रक्कम वसूल करण्याची पद्धत चांगली माहीत आहे, हे त्याला माहीत होते त्याच्या जनकून ती शिकून घ्यावी असे त्याला वाटले परंतु सावकारीचे ते गुपित धर्मशेट त्याला कसे काय कळू देणार, अशी चिंता त्याच्या मनात होती परंतु ते गुपित शिकून घेण्याची युक्ति त्याला सुचली. धर्मशेटकडे जाऊन कर्जाक



रक्कम मागून घ्यावी आणि ती आपल्या-
कडून ती कशी वसूल करतने हे पहावे
ती युक्ती सुचल्यावरून त्याला फार आनंद
झाला आणि धर्मशेटकड जाऊन त्यान शंभर
रुपये कजोळ मागितले

धर्मशेटने आश्चर्य व्यक्त होऊन विचा-
रले— 'मी कर्जे देऊ म्हणता सुब्बशेट ?'

"वेळप्रसंग कोणावर येत नाही 'तुमच्या
शिवाय मला इतर कोणाकड जाण आणडल
नाही बघा' एक दोन महिन्यात परत
करतो सुब्बशेट म्हणाला

धर्मशेट खणभरच विचार करून
म्हणाला— "थर तर देतो ! आणि घरात
जाऊन शंभर रुपये आणि एक दगड घेऊन

एकदोन घा दगडाला हात लावा "

'कशाभा हो ?' आश्चर्यचकित होऊन
सुब्बशेटने विचारले

"अमेच विशेष असे काही नाही "

धर्मशेट म्हणाला

सुब्बशेटने त्या दगडाला स्पर्श करून
शंभर रुपये घेतले मगही धर्मशेट दगडा
म्हणाला— "व्याज महिन्याला दोन रुपये
बर का !'

आपट्याकडून धर्मशेट व्याज जास्त
मागतो आहे हे सुब्बशेटने पाहिले परंतु
कजोळी रक्कम वसूल करण्याची पद्धत
शिकून घ्यासाठी त्यान शंभर रुपये घेतले
असल्याकारणाने व्याजाचा बर जास्त असू-
नही त्याने तो मान्य केला

चारपाच महिने लोटले, परंतु सुब्बशेटने
कजोळी रक्कम परत करण्याच नाव काढले
नाही की धर्मशेटने त्याशिपयी एका शब्दाने
सुब्बशेटला विचारले नाही

सुब्बशेटने पांच महिने सातपणे वाट
पाहिली की, धर्मशेट कजोळी रक्कम किंवा
व्याजाची रक्कम परत करतोस का, विचा-
रीत परंतु तसे न झालेले पाहून त्याला
वाढ लागले की बहुतेक धर्मशेट कजोळी
गोष्ट पार विसरून शला असावा शंभरां तो
स्वतः धर्मशेटला जाऊन भेटला आणि

साले तुम्ही काहीच विचारले नाही ? "

"मी कसा विसरेन ? तुम्ही उशीर केलात
तर त्यात काय ?" धर्मशेट म्हणाला

"समजा, मी कर्जे किंवा व्याज नाही
दिले, तर ?" सुब्बशेटने विचारले

'ते शक्यच नाही तुम्ही पेसे घेताना
एक दगडाला स्पर्श केला होतात, ती गोष्ट
लक्षात आढे का ? तो दगड म्हणजे सामान्य
दगड नव्हे त्या दगडाला हात लावून दिलेले
वचन स्पर्श करणारा कधी मोडणंच शक्य
नाही असा महिमा आहे त्या दगडाचा.'
धर्मशेट म्हणाला

धर्मशेटने ते गुपित कळताच सुब्बशेट
म्हणाला— "असं ! आणि मनात म्हणाला,
हे पाचे गुपित आपल्याला कळले ! बौडा
वेळ विचार करून म्हणाला— काय हो
धर्मशेट ! मी विलेली कज, कित्येक वर्षे
कोटली वसूलच होत नाहीत. मला देता
का तो दगड काही दिवस ? कज वसूली
संपल्यावर मी तो परत आणून देतो "

'काही हरकत नाही माझ्याजवळ
अपडी तसाच महिमा असलेला दुसरा एक
दगड आहे मी तो तुम्हाला विकत देतां,
तुम्ही कायमचा ठेवून त्या निरुपयोगी
ठरला तर मी तो परत घेईन.' धर्मशेट
म्हणाला

जातोवा



सुब्बशेटला परमानंद झाला. 'काम
किमत आहे याची ?' त्याने धर्मशेटला
विचारले "

धर्मशेटने त्या दगडाची किंमत एका
दहा रुपये सांगितली

सुब्बशेट जगेच घरी जाऊन एक पिशवी
घेऊन आला त्याच्या तोंडावरून तो उदास
व दुःखी दिसला म्हणाला— 'घरी जाऊन
मी पाहिले जाणायला पाहिले होते, तेबडे
पैसे घरात नव्हते फक्त एकच दहाच रुपये
होते ते दगड द्या कजोळी रक्कम व्याजा-
मुक्त मागणून देतो आणून "

"काही हरकत नाही बौडा उशीर
साला म्हणून काय विचरले ! तेबडेच व्याज

मिळेल" असे म्हणत धर्मशेटने पैसे घेऊन तो दगड सुब्बुशेटला दिला. दगड मिळाल्यानंतर सुब्बुशेटने साहस भरील वाढले कर्ज मागायला कोणी आले की व्याज चढवून लावून त्याने कर्जाच्या सुब्बुशेटला रकमा द्यायला सुरवात केली. कर्जाकडून कराव लाहून घेणे किंवा साक्ष ठेवणेदेखील त्याला अनावश्यक वाटले. ते मळत्यावर लोक व्याजाचा बर जास्त करूनही कर्ज मागायला येऊ लागले. प्रत्येकाच्या त्या क्षात्राचा स्पर्श करायला सांगून सुब्बुशेटने कर्जाची रक्कम दिली.

महिण्यामागून महिने लोटले, सुब्बुशेटकडे कोणी कर्ज मागायला आला नाही की कर्ज परत द्यायला आला नाही. सात आठ महिने वाट पाहून सुब्बुशेट धर्मशेटकडे गेला आणि विचारले—“हे कसे काय?”

“पुढे एक वर्षभर वाट पहा!” धर्मशेट म्हणाला.

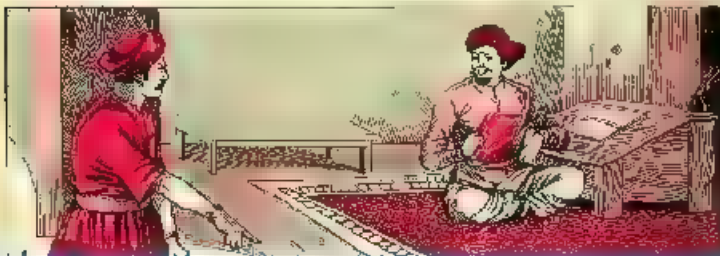
ते वर्षदेखील लोटले सुब्बुशेट कर्ज दिलेली रक्कम परत येत नाही हे पाहून

परत आला नाही आतांमात्र सुब्बुशेटला धीर धरतेना. तो धर्मशेटच्या घरी गेला आणि रावानं सौं दगड त्याच्यासमोर टाकीत म्हणाला—“सर्व लबाडी आणि लुच्चेगिरी! मी तुझ्या शब्दावर विस्वास ठेवून तो दगड विकत घेऊन गेलो आणि स्वतःचे फार मोठे नुकसान करून घेतले!”

“मला त्या दगडाने नाही कुवा कसविले चांगला उपयोगी पडला तो!” धर्मशेट शांतपणे उत्तरला.

“तुझे लोड म्हणे चांगला उपयोगी पडला! एक वर्ष लोटले, मला तू कर्जाक दिलेल्या रकमेपैकी एक वेदेलील वसूल झाली आहे का? तुझ्या दगडात तरी महिमा कोठे आहे रे?”

“कर्ज वसूल का नाही होणार? व्याजासकट वसूल झाले! मी तो दगड तुला फुकटात दिला होतो. तू दिलेले पैसे मी तुला दिलेल्या कर्जाची रक्कम व व्याज म्हणून जमा करून घेतले.” धर्मशेट म्हणाला



सत्य माल

एका दुकानासमोर लागे मासे येथे मिळतील' अशी पाटी लावलेली होती लोक दुकानात मासे विकत घेत होते फक्त एकाने एक माछा हातात ठावून प्रथम तो तोंडाजवळ आणि नंतर कावाजवळ बांडा येऊ ठेवून बटईवरच्या माखाल टाकून दिला

मासेवाल्याने ते पाहून त्याला विचारले—“काय हो येथे सुनो मिठी माछा मिळत नाही वर का! आसच येऊन घाहायचा शाशा तर मासा नाकाजवळ म्याना लावतो. तोंडाजवळ आणि कावाजवळ नेऊन काय पाहतां?” असे म्हणत मासेवाला हसला

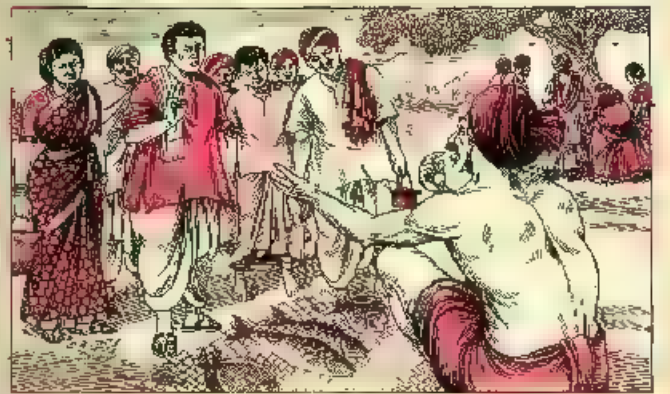
“मी मास नाही घेतला माखाला मी लावल्याची कोळची, मासे घ्यायना आलेला गिऱ्हाडेक म्हणाला

मासे घ्यायला आलेले सर्व वकित होऊन त्याचाकाडे पाहू लागले

“अस्त! मासा काय म्हणाला, संगाम तरी!” मासेवाल्याने विचारले.

“मला समुद्रातून येऊन तीन दिवस मासे. म्हणून समुद्रातल्या माखा वातम्या पला माहीत नाहीत हो, जे तो मासा म्हणाला” गिऱ्हाडेकाने उत्तर दिले

त्याचे ते शीखणे ऐकून सर्व गिऱ्हाईक खबरदां हसू लागले मासेवाला जाबज्यासारखा खाली बघून हसू लागला.





पाहिलें म्यां ह्या डोळा

कावेरी नदीतीरी नारायणानंद नांवाचे एक सत्याम्मी आणि अयाचक तांब्या त्याचा शिष्य रहात असत दोघे एकदा रामेश्वर यात्रेला निघाले.

वाटेत स्वामीजींना तहान लागली. म्हणून ते एका झाडाखाली बसले आणि शिष्याला तांब्या घेऊन जाऊन कोठे प्यायला पाणी मिळतं का पाहून द्यायला पाठविले. अयाचक तांब्या घेऊन पाण्याच्या शोधार्थं हिडत असता त्याला एका झाडाखाली एक मनुष्य खाण्यासाठी आपले गांठोड सांडीत असलेला दिसला. समोर पाणी असून तांब्या ठवलेला होता त्याला विचारले तर तो थोडेसे पाणी देईल, नाहीतर पाणी कोठे मिळेल हे सांगेल असा विचार करून तो त्या माणसाकडे जाऊ लागला.

हे पाहून त्या माणसाने घाईघाईने तोडात वातलला घास मिळतच आपले

गांठोड बांधून उचलले आणि तांब्या घेऊन पळून गेला. अयाचक मनातल्या मनात हसला आणि जवळपास कोठे पाणी आहे का पाहू लागला. मुदकान पाणी मिळालं हे वळून आपल्या गुरूजींना वेष्ट्यासाठी त्रोट करतला. वाटत त्याला एक मनुष्य महान पडलेला दिसला. शेजारी पडलेल्या तांब्या वरून आणि गांठोड्यातून अन्न काबळत लात होते त्या गांठोड्यावरून झाडाखालून पळून गेलेला मनुष्य तो हाच हे अयाचकाने ओळखले. घास जगणं अन्नकल हा मनुष्य मला असावा असे त्याला वाटले.

त्याने आपल्या गुरूजींना प्यायला पाणी दिले आणि जडलेले वून सांगितले.

“त्याचे ते प्रेत तसे सोडून जाणे बरोबर नाही. आपण कर्तव्य पुरे केले पाहिजे वर! असे स्वामी नारायणानंद म्हणाले आणि प्रेत पडले होते तिकडे निघाले.

गोळा करून घेऊन आला आणि चिता पेटवायला निस्तव पुष्प आणला.

चिता जळत असता स्वामी नारायणानंद आकाशात उठणारे सुराचे छोट पत्रात म्हणाले—“चांगली पत्नी मिळाली बिचाऱ्याला, स्वर्ग मिळाला जगदी अनायासारखा मेला होता, माझा हेतु पूर्ण झाला.”

अयाचकाला त्या सर्वांचा काहीच अर्थ-बोध झाला नाही.

“अतिथीला जवळ न यावे लागवे म्हणून पळून आणाऱ्या पापी माणसाची गुरुदये! आपण अत्येष्टी काय केलीत आणि त्याला स्वर्ग मिळाला काय म्हणतां?” शिष्य म्हणाला.

“त्याला मरण झाले त्यावरून त्याचे पाप व पुण्य दोन्हींचा क्षय झाला. त्याने नव्हतं एखादे पुण्य केले वसावे. उदाहरणार्थ मरते वेळी त्याला कळव्याशिवाय त्याचा आहार पश्यांना किंवा इतर प्राण्यांना मिळाला त्याच्या वा एका पुण्यकर्मामुळे त्याला स्वर्गप्राप्ती व्हायला पाहिजे असे मानून मी त्याची उत्तरक्रिया केली. माझा तो हेतु पूर्ण झालेला मी या डोळ्यांनी पाहिला.” स्वामी नारायणानंद म्हणाले.

कांदोबा



“तरमग मला कां दिसू नये ते?” अयाचकने गुरूजींना विचारले.

“मी त्याला उत्तर म्हणून मुला एक जुनी घडलेली गोष्ट सांगतो एक!” असे सांगून स्वामी नारायण गोष्ट सांगू लागले. कित्येक वर्षे म्हणजे शतके होऊन गेली, कुमारिल भट्ट नांवाचे एक थोर ज्ञानी पुरुष होऊन गेले त्यांचा वेदांवर आणि त्यात वणिलेल्या कर्मकांडावर पूर्ण विश्वास होता त्या काळात बौद्धधर्माच्या कडून वेदांचे खडन होत असे आपल्या घर्मांचा प्रचार करण्यासाठी बौद्ध तसे करीत असत. त्यांच्या प्रचाराचे खडन करावयाचे झाले तर बौद्ध धर्मात ज्या उणीवा आहेत त्याची माहिती

जांगली कछुम नेनली पाहिले जसे कुमारिल भट्टाना वाटले व ते बौड भिक्षुचा वेध बाबत कसून ज्ञानागल एका बौड विहारत राहून त्यांच्या धर्माविषयी अभ्यसन करू लागले.

पुढे काही दिवसांनी विहारतल्या बौड भिक्षुना कुमारिल भट्ट हा बौड धर्माचा वानू आहे वा बोध्दीची जाणी ज्ञानी त्याला विषय सोळां कामा नवे जसे मनाची ठरवून त्यांनी त्याला सावण्या प्रत्ययावकन बोली डकलले जाणी पडत असता कुमारिल भट्ट मनात म्हणाले-“वेद करे असतील तर माझ्या केसाला ही मक्का लावणार नाही” त्याप्रमाणे काही दुलावत सात्वाधिराय कुमारिल भट्ट

माझा वेधार इतका विश्वास अमुन ही माझा डोळा को ठगकतो आहे?” त्यांनी जाणल्या बुद्धीला विचारले.

मुळी म्हणाले-“तुला वेदांवर पूर्ण विश्वास नव्हता कारण तू मनात म्हणालास वेद करे असतील तर’ म्हणजे तुझ्या मनाव बोधी का होईना बांका होती. परंतु जर का तू ‘वेद माझे मक्कीच रक्षण करतील’ जसे म्हणाला असतास तर तुला बोधवेतील प्राप्त झाला नसता.”

स्वामीजींनी तो गोष्ट सांगून अवाचकता विचारले-“जला जें द्रव्य दिसने ते तुला कां दिसले नाही, हे जाणां कळले नसेल?”

“जला हा काठ’ दावाचो तुला काळी काय हे नाही मला कळले.” जवाचक म्हणाला.

“कस, तर तुला जाणजी एक गोष्ट सांगली. ती ऐकल्यावर तुला बोधीचा वरवर सर्वत्र काय आहे, हे कळेल” स्वामी वारायबानंद गोष्ट सांगू लागले

सर्वत्र दावाचा एक प्रकट होता. त्याने एका बोधेवचककून भरतिह संन शिकून घेतला जाणि भरतिहाचे दर्शन जावे यासाठी जंगलात एकाच स्थानी सदाची वस्तु नसला. तेव्हा एक पारधी एका हरणाचा पाठलाग करीत तेथे आला जाणि त्याने सनंदनाला

विचारले-“इतकून एक हरण येने ते पाहिलेस का रे तू?”

“मी ध्यानवन्न होते, मला कसे काय दिसणार ते?” सनंदनने विचारले.

“तू वा अरण्यात जला कां रे वसला आहेस?” असे पारध्याने विचारले.

पारध्याला कोठमोठ्या गोष्टी काय कळणार? जला विचार कसून सर्वत्र म्हणाला-“मी तुझ्यासारखा एक पारधीच आहे. तू एका हरणासाठी हिडतो आहेस. मी देखील एक तावज वारणासाठी ध्यान वस्तु नसतो आहे सर्वत्र म्हणाला जाणि त्याने भर-तिहावताराचे दर्शन करून जाणितले

‘जंगलातल्या सर्व राक्षसी जनावरांची मला माहिती आहे. तू म्हणतोस तसे



जनावर या जंगलात कोठेही नाही पारधी म्हणाला

"आहे, परंतु तुला ते दिसणार नाही!" सनदन म्हणाला

"तू ज्ञानी आहेस आणि तसे जनावर आहे म्हणतोस तर ते मी घेऊन जाणून देतो तुला" असे सांगून तो पारधी तसे जनावर शोधायला निघाला त्याने सर्व जंगल चाळून काढले पण ते त्याला कोठे दिसले नाही. बघून दिल्याप्रमाणे करू शकला नाही म्हणून दुःखी होऊन पारधी गळघाला फास लावून व्यायला निघाला.

त्याच वेळी एक अर्धासह व अर्धा पुढे असले एक जनावर समोर उभे असलेले त्याला दिसले त्याने आपल्या गळघातला फास काढला आणि ती दोरी त्या जनावराच्या गळघात बांधली आणि त्याला ओढत आपून सनदन समोर उभा करून म्हणाला—"हे पहा रे! तू सांगितलेस ते जनावर शोवटी सांपडले हे पहा!" परंतु सनदनला काही दिसले नाही. परंतु त्याच्या

समकूल तू त्याला कमी लेखलेस तुझ्या व्यानासमाधी पेक्षा त्याची श्रद्धा व विश्वास मोठा बांधला आहे हे लक्षात ठेव"

सनदन पारघ्याला म्हणाला—"तू आपल्या विश्वासाभूत त्या जनावराला बांबू शकलास मी त्याचे ध्यान धरून आणि समाधी लावून बसलो होतो तरी त्याचे दर्शन मला घडले नाही मला मिळालेला गुरुउपदेश फुकट गेला तुला विश्वासूच मोठा आहे"

कथा संपवून स्वामी नारायणानंदानी शिष्याला विचारले—"मला दिसणारे दृश्य तुला का दिसत नाही हे कळले का?"

"कळलं! त्या माणसाची सर्व पापे धुवून निघाली आणि त्या माणसाच्या सद्गुती मिळाली असेल असा आपला पूर्ण विश्वास होता, म्हणून आपण त्याची अनखण्टी वसरे केली. म्हणून आपणाला ते दृश्य दिसलं माझ्यात तो विश्वास नसल्यामुळे मला ते दृश्य दिसले नाही" अभावक म्हणाला.



38 / कलसल्या कारण

एकाचा एका राजाच्या मनात एक फार मोठी शंका उत्पन्न झाली मोठमोठी दूताने व कुर मंडळीमुळे फसतात त्याचे कारण काय?

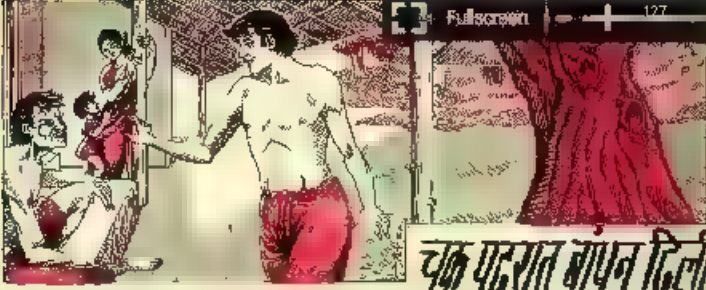
राजाने, त्या शंकेचे निरसन करून देणारास आपले सर्व राज्य बसिस देण्यात येईल, असे जाहीर केले विनाकारण आपल्याला भंडावून सोडू नये यासाठी त्याने असे देखील जाहीर केले की शंका निरसन न करू शकल्यास शंका निरसनाचा प्रयत्न करणारास फांजीची शिक्षा देण्यात येईल जिथेच नाव ऐकूनच कोणी घाबरा करायला पुढे जाऊ नाही

एके दिवशी एक तरुण मनुष्य राजाशी एकांतात भोतायचे आहे असे सांगून म्हणाला - "महाराज! मी आपल्या नेमाच्या राजा कलसतवसा याचा अंतरेम मित्र आहे आपण त्याला जिंकू शकतसे नाटक बाही, परंतु उद्यां आमचा राजा वनरुवेथडी देवीच्या वसंतगाडी एकाद जंगलात वेगळी आहे त्याने आत्म्या पाकट्या आपला विनाकारण फांजीची शिक्षा दिली. उद्यां आपण नेम घालवून साह्याबरोबर जंगलात भेऊन त्याला कैद केलेत तर त्याबरोबर सूड उपबिलाचा वानंद मला होईल व आपणाला त्याला शिकल्याचा"

राजाला फार वानंद झाला आणि दुसऱ्या दिवशी त्या तरुण माणसाबरोबर ती जंगलात गेला परंतु बसलात श्रीं जगांनी पाकावर अचानक हल्ला करून त्याला कैद केले राजा "जबाबी! तराडी" असा ओरडला

"समा करा महाराज" मी आपलीच प्रजा आहे लोक फसतात ते वापल्याच स्वार्थी-पणामुळे किंवा लोभी वृत्तीमुळे हे आपणाम पटवून देण्यासाठी मी हे सर्व नाटक रचले होते," तो तरुण म्हणाला ते ऐकून राजाने त्याला सर्व राज्य दिलेच त्याबरोबर राजकन्येशी त्याचे लग्न करून देऊन त्याला आपला जावई करून घेतले





चूक पदरात बांधून दिली

एका गावात एक चिक्कू जमीनदार रहत असे. त्याच्याकडे कोणी नमूर टिकत नसे. कोणी मन लावून पुरे होईपर्यंत काम केल्य़ तर काम पुरे झाल्याबरोबर जमीनदार त्याच्या कामात काहीनरी दोष काढून सजुरीचे पैसे कापून त्या सजुराला कामा-सरून काढून टाकीत असे.

फक्त ओठू नावाचा एक मोठा सजूर त्या जमीनदाराकडे त्याच्या बापाच्या वेळे-पासून काम करीत असे. जमीनदाराने त्याला पगार दिला असो किंवा नसो, ती काही बोलल्याशिवाय काम करीत असे तो एक इमानदार नोकर होता.

एकदा जमीनदाराने काही तरी सोटेनाटे सांगून त्या मरोख नोकरास एक महिन्याचा पगार उडविला. त्याने त्या महिन्याचा पगार मिळवा म्हणून जमीनदाराबरोबर किती विनवण्या केल्या परंतु त्याला त्या

महिन्यात रिकाम्या हातानेच घरी परतावे लागले म्हणून त्याच्या बापाचा मुलाना देखील फार वाईट वाटले. त्याला खंडू नावाचा एक सतरा अठरा वर्षांचा मुलगा होता. त्याला तो गोष्ट खपली नाही. तो आपल्या बापाला म्हणाला—“बाबा, तुमचे बय झाले आहे. तुम्ही आता आराम करा उद्यापासून मी कामावर जातो.”

दुसऱ्या दिवशी खंडू कामावर गेला. जमीनदाराने विचारले “कोण रे तू?”

“मी बोडीवाचा मुलगा खंडू” खंडू म्हणाला.

तुझा बाप का नाही आला कामावर?” जमीनदाराने विचारले.

“वायुड मीच बय आहेन. महिनाभर मीच काम करणार आहे, बापाच्या घरी महिना आलेलीला पगार भेड्यात हातात घेण्याची कृपा करावी खंडू म्हणाला.

सजुरी घ्यावयाची नाही, स्वतःच खंडू म्हणाला ते ऐकून जमीनदाराला फार आनंद झाला. कारण पयराचे अगर सजुरीचे पैसे दावायला महिन्याचा भवजीव बरा. तो म्हणाला—“हे पहा खंडू, मी तुला जे काम सांगेय ते काम कसे का असेना डोळे मिटून करीत जा. जसेल कतल तर आजपासूनच कामाला लाग.

खंडून जमीनदाराच्या इच्छेप्रमाणे काम करण्याचे कायल केले. त्याने विचार केला, जमीनदाराने सांगितलेले काम करणं आपल्याला शक्य वाटलं नाही तर वाटलं तेव्हा ते काम सोडून जाता येईल जमीनदाराने मक्याच्या शेताला पाणी लावून त्याची राखण करण्याचे काम सांगितलं. त्याला महिना अखेरीला कामावरून कसे काढून टाकण्याचे आणि पगार कसा दावायचा असे गोष्टी मनात बघून ठेवल्या होत्या.

महिना संपत आला, आणि कापणीची वेळ बळकट ठेपली.

जमीनदार शेंताची पाहणी करत खंडूला म्हणाला—“हे पहा खंडू, मक्याच्या कांहीं ताटांना एकेकच कणीस लायल आहे आणि कांहींना दोन दोन आहेत प्रत्येक ताटाला दोन दोन कणीस असायला पाहिजेन” असे



सांगून स्वतःच्या चातुर्यावर मनातल्या मनात फुलून स्वारी घरी गेली.

खंडूदेखील कमी खूप झाला नाही. दोन तीन दिवसांनी जमीनदार मुन्हा शेताच्या पाहणीला आला. या वेळी प्रत्येक ताटाला दोनदोन कणीस आहेत हे पाहून तो चकित झाला. परंतु दुसऱ्याच बणाळा खंडूचा उपद्रवाप त्याच्या लक्षात आला. त्याने एकेक कणीस असलेली ताटे उपटून टाकून त्यांवरची कणीस गडप केली होती परंतु आता त्याला ही गोष्ट कशी विचारायची? कारण त्याने स्वतःच त्याला एक एक ताटांला दोनदोन कणीस राहतील असे झाले पाहिजे असे सांगितले होते.

याकपेस जमीनदार खंडूला म्हणाला - खंडू! मक्याच्या प्रत्येक ताटाला दोन दोन कणसे कशी काय रे? इतरांच्या शेता-सारखे आपले शेत असले पाहिजे!" असे सांगून जमीनदार निघून गेला.

खंडूने विचार करीत बळ भाळविला नाही. वाटावरचे एकेक कणीस तोडून त्यानं बाजारात नऊन विकून टाकिले.

दुसऱ्या दिवशी जमीनदाराने घडून पाहिले तर काही ताटांवर दोन दोन व काहीं वर एकेकच कणीस दिसले. आता माय तो स्वतःला थांबवू शकला नाही. रागात म्हणाला- 'तुला मी यासाठी कामा-वर नेमले होते का? यांब मी पोलीसाला बोलावून घडून येतो' आणि निघाला.

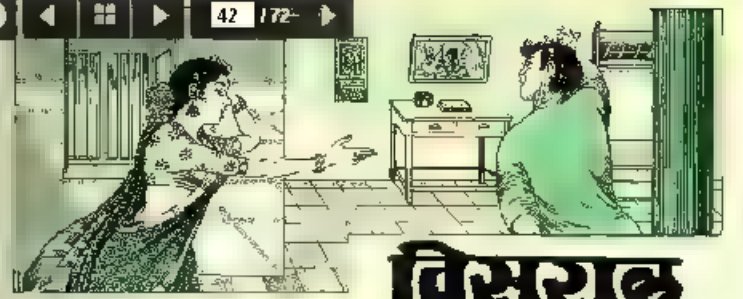
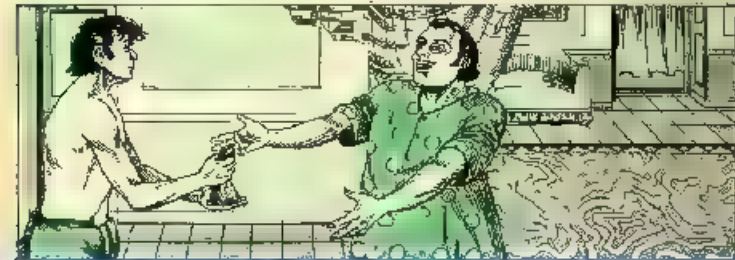
खंडू त्याच्या पाठोपाठ निघाला म्हणाला- "मालक! आपणच मला नेमल्यानं ही अट नव्हती का घातकीत की आपण सांगाल ते आणि तसेच काम मी डोळे मिटून केले पाहिजे. आपण सांगितलेत तसे करम नाही का केले. आता तुम्ही पोली-

स या काही कायदा नाही

पोलीस आला तरी खंडू जमीनदाराने सांगितल्याप्रमाणे काम केल्याचे सांगून मोकळा होणार आणि कित्येक मजुरांची मजुरी वाचून ठेवल्याची गोष्ट जाहेर पडणार, म्हणून तो गप्प बसला.

दुसऱ्या दिवशी खंडू जमीनदाराच्या घरी जाऊन म्हणाला- "मालक आपली कणसे विकून जे पैसे मिळाले आवला बावांना पगार व आपला एक महिन्याचा पगार ठेवून घेऊन बाकीचे परत करावयाला आले आहे."

खंडूचा तो इमानपणा पाहून जमीनदार धक्कच झाला. म्हणाला- "खंडू! मला इतक्या दिवसांनी हक्क होता तसा चांगला नेकर मिळाला आहे. या पुढे मी तुला दर महिन्याचा पगार महिना अखेरीस नियमितपणे देत जाईन." खंडू नकार देऊ शकला नाही आणि काम सोडून गेला नाही.



विसराळू

एका गावी सोमू नावाचा एक विसराळू मनुष्य राहत असे. तो लहानपणापासूनच विसराळू होता. एका कुढवी मुलीच्या कुढवी बापानं सोमूला आपला जावई करून घेतले. सोमूच्या गावातजारीच त्याचे सासुरवाड होते.

लघ्न होऊन एक वर्ष पुढे झालं. नव्वते दिवाळसणासाठी सासरा बोकचायला आला. जाण्यापूर्वी जावयाला म्हणाला- "परवा आहे दिवाळी, उद्यांन दोघ वस्तीला या."

सासरा शेंक्यावर सोमू सासरा कलासाठी आला. होता हे विसरून गेला. त्याने बाय कोला विचारले. काय ग? बाबा कशाला आले होते? ते काही म्हणाले का?

"आतां तुमच्या विसराळूपणाला काय म्हणायचे? उद्यां वस्तीला या म्हणालं परवां दिवाळसण आहे ना!" बायको थोडीशी विडल्यासारखीच बोलली.

दुसऱ्या दिवशी बायकोनं नवऱ्याला पहाट उठवून गाडी तयार ठेवायला सांगितलं म्हणाली- "आपल्याच गाडीतून जाऊ."

सोमू सांगण्या दारी गाडी हाती तो समोर ओढून घेऊन आला, गाडीत गवत अंधरून वर सतरजी अथरली, दोघ तिघा-यच्या तयारीत होते परंतु कुलूप मिळना. सोमू बायकोला कावून म्हणाला- मला विसराळू म्हणता म्हणता तूच विसराळू निघालीस की कुलूप काढू नव्हतं कोठे आहे ते. असे म्हणत सोमूने हातातले कुलूप कोनाड्यात ठेवले आणि आच्यर्चाची गोष्ट म्हणजे विसरून जाऊ नये म्हणून त्याने हातात कुलूप घेतलं होय. नेमकी तीच गोष्ट ती विसरून गेला आणि बायको कुलूप बोधावला मिद्यानी तेव्हा कोनाड्यात आपण कुलूपच ठेवित आहो ही गोष्टदेखील त्याच्या ध्यानांमनी नव्हती.

कुतूब कोनाबघात होते ते उचलतांना बायको म्हणाली—“हे काय वेधे कोणी ठेवले?”

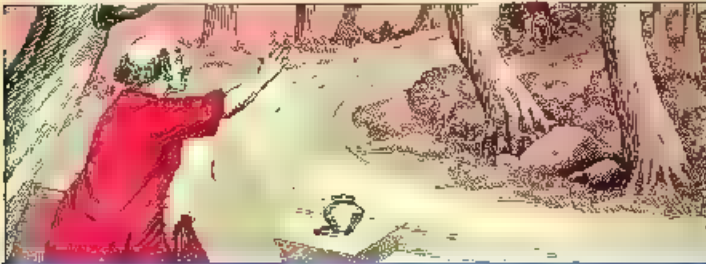
“अरे हो मीच तर आतां ठेवले.” सोमू म्हणाला.

“माझं कपाळ आणखी काय? हातान कुलूप ठेवून डारं घर पालख चालविले!” बायको म्हणाली.

घराला कुलूप लागला वण वेळ जाणवर मळते. गाडी तयार करीत असतां गोंकर बैलांना धंऊन घेतात निघून गेला होता त्याला सांगण्याला सोमू विसरला होता.

शेवटी भाड्याची घोडागाडी करून सोमू बायकोला घेऊन सायबराडी निवाला गाडी जोराने धांवताना पाहून सोमू बायकोला म्हणाला—“पहा, आपली बैलांची जोडी, घोडं काय पळतील यांच्यासमोर?”

“माझं फुटकं कपाळ, म्हणून तुमच्या हातून मंगळद्वय बंधवून घेतलं! अहो, आपण भाड्याच्या गाडीने, नाही का चाललो आहो?” बायको म्हणाली

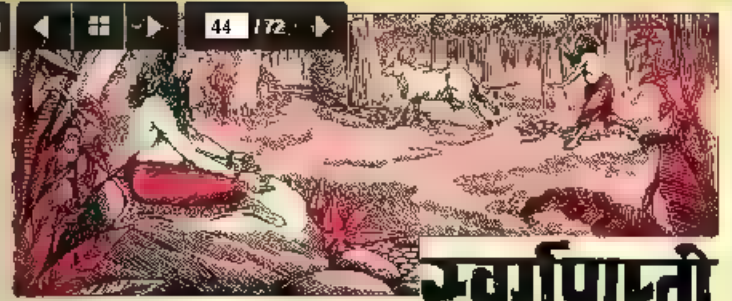


Collection 127

पोचले गाडीभाडे बायचे विसरून सोमू सरळ घरात गेला. सासऱ्यान भाडे देऊन टाकलं आणि आवयाची विचारपूस करायला घरात गेला.

सोमूची बायको संपाकभरात आईला तमस्कार करायला गेली ओटीवर सासरा व जावई सप्पान्त सवें लग विसरून गेलं. घरातून बायला काही आले ते बोचानी बसून खाऊन घेतले प्यायला पाणी घेऊन बायला म्हणून सासरा घरात गेला. बाहेर येऊन पाहतो तो जावई ओटीवर नाहीत बाहेर धावत आणायला आला. त्याला एक घोड्याची गाडी जात असल्याने दिसली गाडीत त्याचा जावई बसलेला होता सासऱ्यान हांक मारून विचारलं—“जावई बापू! कोठे निघालात?”

बाडीत बसल्याबसल्याच सोमू म्हणाला—“घरी आपली मुलगी वाटे पहात असेल. तिच्या एक्कीला घरात भीती वाटेले!” पाहतां पाहतां गाडी टोळ्याबाज झाली.



स्वर्गप्राप्ती

एका माणसान खर्व संसारसुख उपभोगून वृद्धापकाळी जंगलांत जाऊन ईशविचन करण्याचे ठरविले दुसरा मनुष्य जगाचा कीट आल्याने जंगलात गेला त्याला तेथ पहिल्याने आलेला मनुष्य तपश्चर्या करीत असलेला दिसला त्याला पाहून दुसऱ्या माणसाला वाटले की या तपस्वी माणसाची सेवाशुभ्रुषा केली तर आपल्याला सहजी स्वर्गप्राप्ती होईल. त्याने पहिल्या व्यक्तीला जाऊन विचारले “हे महात्मा! आपण मला आपला शिष्य करून घेतां का?”

“मला कोणाच्या सेवेची गरज नाही माझे ध्यानभंग करू नका!” तो मनुष्य म्हणाला आणि पुन्हा डोळे मिटून ध्यान-मग्न झाला दुसऱ्या व्यक्तीने विचार केला की पहिली व्यक्ती खराखरच थोर तपस्वी आहे त्याच्या तपश्चर्येत काही विघ्न येऊ न देणे हेच माझे पुण्यकार्य आहे. म्हणून तो

स्वतः तपश्चर्या करीत असतां, कोणी पशु-पक्ष्याने येऊन पहिल्या व्यक्तीच्या तपश्चर्येत विघ्न आणू नये याची फिरकीर करू लागला पहिल्या व्यक्तीला दुसरी व्यक्ती काय करीत आहे याची कल्पनादेखील नव्हती

एके दिवशी ते दोघे तपश्चर्या करीत होते त्या जंगलवळच्या तलावावर एक धोबी कपडे धुवायला आला कपडे धुण्याच्या आवाजाने दोघांच्या तपश्चर्येत विघ्न येऊ लागले. पहिल्या व्यक्तीने कफत एकदांज डोळे उघडून पाहिले आणि पुन्हा एकाग्र चिंतने तपश्चर्येत मग्न झाला.

परंतु दुसरी व्यक्ती रागाने धोब्याला दूर-डावून सांगू लागली—“मूर्ख! तुला एवढीसुद्धा अक्षय्य नाही येथे दीन व्यक्ती तपश्चर्या करीत आहेत कपडे धुण्याच्या आवाजाने त्यांच्या तपश्चर्येत विघ्न येऊ शकेल असे नाही वाटलं का तुला? जा बायला हो!”

ती. सुशुभा या माझकर

मला तुमच्या तपस्व्यपेशी काय संबंध ? माझ्या कुटुंबाचे पोट कसे भरणार, ही मला फिकीर नाही. मी आपले काम करता, तुम्ही आपले करा," धोबी म्हणाला.

दुसरा तपस्वी दररोज धोब्याची भांडत असे, परंतु धोब्याने तो तत्सब सोडला नाही. दररोज येऊन त्याच तलावावर तो कपडे धुत असे.

काही दिवसांनी तो धोबी बारला. दुसरा तपस्वी काही दिवसांनी इहलोकानेला प्रवास तपसून परलोकी निघून गेला. पुढे आपली काही दिवसांनी पहिला तपस्वी-देखील आपला मानव देह सोडून परलोकी निघाला. त्याला दुसरा तपस्वी नरकलोकात वितपत पडलेला दिसला. दुसऱ्या तपस्व्याने पहिल्याला विचारले—"काय हो भला-देखील आपल्या बरोबर स्वर्गलोकी का नाही घेऊन जात ?" परंतु पहिला तपस्वी काय उत्तर देणार ? तो स्वर्गलोकी पोचला तेव्हा त्याला तो धोबी खुशीपणे करीत बसलेला दिसला. त्या तपस्व्याने त्याला स्वर्गात

र, माझ्याबरोबर तपस्व्याच्या ज्याने कळी तो नरकलोकात कसा काय ? आणि आमच्या दोघांच्या तपस्व्यंत विघ्न आणणारा धोबी स्वर्गात कसा काय ?"

ते ऐकून देवदूत म्हणाला "या धोब्याने तुला एकाच विधान तपस्व्या करायला भाग पाडून तुला एक प्रकारे मदतच केली. त्याच्या कपडे धुण्यामुळे जो आवाज होई त्यामुळे तुला चित्त एकाग्र करायला बुद्धी क्षाली तो आपले कर्तव्य करीत होता. त्याच्यावर कुटुंबपोषणाची जबाबदारी होती, ती त्याने पार पाडली. त्याने काही राग केले नाही. परंतु तुझ्या साथी तपस्व्याने तपस्व्यां केलीच नाही. त्याचे चित्त क्वल होते. तो चित्त एकाग्र करू शकलाच नाही. तो तुम्ही तपस्व्या भंग होऊ नये म्हणून पशुपक्ष्यांना पळवून तुम्हा रक्षण करीत राहीला. म्हणून त्याला स्वर्गप्राप्ती झाली नाही. त्याचा स्वतःच्या मनावर ताबा नव्हता."



कुशाग्र बुद्धी

एका गावी राजा दरवर्षी हुशार कुशाग्रबुद्धी तरुणांची निवड करण्यासाठी एक तभा बोलावीत असे. राजाचा प्रधान कुशाग्रबुद्धी तरुणांपैकी सर्वात उत्तम ठरेल त्याची निवड करीत असे. त्यानंतर राजा अशा कुशाग्र बुद्धीच्या तरुणाला आपल्या दरवारी स्थान देत असे.

एकदा राजाने बोलाविलेल्या समेला गणपती नांवाचा एक तरुण युवक आला. त्याने भी उभारे दिली तीं एकून त्याच्या हुशारीची माल्म सर्वांना पटली.

प्रधानाने तरुणाला विचारले-"तुमच्या पैकी कोणी हात असून थोडा बसा मनुष्य पाहिला आहे का ?"

गणपती म्हणाला-"हो पाहिला आहे. मी येत होतो. वाटत एक भिकारी भेटला. त्याने मरिषाला बाज खा मालक !"

म्हटले.

"मी त्याला पार आपले दिले. त्याने सगळे ठेवलेल्या कागदावर लिहिले, 'दोन' मी त्याला विचारले-"हे का लिहिलेस रे !' तो म्हणाला-"तू दुसरादानी' जो शान करीत नाही तो हात असून धोटा होम !"

"तरमस डोळे असून बांधळा कोणाला म्हणशील तू ?"

प्रधानाने विचारले. गणपती म्हणाला "याचे उत्तर म्हणून एक शेट सांगतो. मी एका गावी गले होतो. तेथे एका घराला जुकून होते. परंतु घरात भाषसाची चाहूल ऐकु येत होती. मी ओरडून विचारले-"जात कोण आहे ?" परंतु आतून उत्तर आले नाही. मी जवळपासच्या लोकांना ओरडा ओरडा कळत जया केले. तेव्हा एक पोर पळून जाण्याच्या बनाव दिसला. सर्वांनी मिळून त्याला पकडले. तो माझ्याकडे पाहून म्हणाला-"तु'यासारखे जोडे असून बांधळे नसणारे

लोक जगात कमी आहेत म्हणून आमचा धंदा चालत राहला" तात्पर्य बघाला कुलूप पाहून निघून जाणारे डोळे असून आंखले आंतून आवाज येतो का, कानोसा घ्यायला हवा. तसे न करणारे डोळे असून आंखले होते

"बोलता मला असून मुका कोणाला म्हणावचे?" प्रधानाने विचारले

गणपती म्हणाला— एकदा मला एका सावकाराकडं कर्ज मागायला जावे लागले तो सावकार म्हणाला "बोलता येत असून चे मुकें आहेत त्यांच्याकडून मी कायला दरमहा चार आणि व्याज घेतां. परंतु बस नाहीत त्यांच्याकडून मी व्याज घेत नाही" मी अर्थ विचारल्यावर सावकाराने त्याचा खारास असा सांगितला की जे लोक विजिष्ट अवधीपुरतं कर्ज घेऊन त्या अवधीत देत नाहीत आणि त्याचे काहीतरी खोटेनाटं ते बोलता येत असून ही मुके होत"

प्रधानाने आणखी एक प्रश्न विचारला— 'सांगितल्याशिवाय निघून जाणारी किवा

गणपती म्हणाला— "तारुण्य सांगितल्या- शिवाय येत आणि निघून पण जाते तसेच भाषावर भरंवसा ठेवून राहू नये ते केव्हा दईल आणि केव्हा पाठ फिरवील सांगता येत नाही, असे माझे आजोबा सांगत"

"अनेकदा कधी कोणी मरतो का? प्रधानाने संवटचा म्हणून प्रश्न केला.

त्याचे उत्तर गणपतीने असे दिले— "या गावात मी एका स्त्रीला रडताना पाहिले मी तिला विचारले, तेव्हा ती म्हणाली "मला आयुष्यभर रडावेच लागत आहे, बाबा माझा एक मुलगा होता, त्याला वीरगती मिळाली म्हणून मला रडावे लागले माझा नवरा आहे, तो आहे भितरा तो दिवसातून दहादा मरतो."

ती उत्तरे ऐकून संस्थान राजाला सल्ला दिला की गणपतीला दरबारात नोकरी द्यायला हरकत नाही राजाने त्याला आपल्या दरबारात नोकरी दिली.



ज्ञानोदय

एक विद्वान संयुक्त उत्तरेजालाचा उपदेश करीत दुर्मार्गावर जाणारांस मार्गसाक्षीवर आणण्यासाठी प्रयत्न करीत होता त्याने एका मध्यवर्ती जागेवर गोंधळ यांना एकत्र केले आणि नीति धर्मे, कर्मे, भक्ति, मुक्ति आणि सदाचार्य म्हणजे काय सांगून त्याप्रमाणे वागवे प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे हे सांगितले. लोकांनी सोंडावरच म्हटले निरुद्योगी माणसाचाच हा घोष्टी खुचतात

विचारा निरास होऊन दुत्तया गावी निघून गेला. तेथे देखील लोकांनी त्याच्या उपदेशांची मट्टा उडविली नंतर तो आपली एका गावी गेला. तेथे येच झाले म्हणून हातास होऊन त्याने उपदेश करण्याचे सोडले आणि जवनात वाऊन तपश्चर्या करू लागला.

तेथे एका छुटेच्याने धरला मुरा घाले = आपकावने तुमच्याकडून मरण ने काढून देई."

"माझ्याकडून काढून ठेवण्यासारखे काही नाही असा मी लोकांना ज्ञानोदय म्हणून उपदेश करीत फिरत होतो. परंतु कोणी ऐकायलाच तयार नाही सेवटी तपश्चर्या करून आत्मोद्धार करायला म्हणून इकडे आलो विद्वान बहुधु म्हणाला.

छुटेच्याने आपला अंगरखा काढून पाठीवरचे वण दाखवून म्हटले— "मी एका बराबर दरवडा पावला तेव्हा लोकांनी मला नटवून काढले. खरी मी आपला धंदा सोडला नाही काही काम केले तरी शिथिल देणारे निवृत्तातच जहाण्याने आपल काम करीत राहूवे

ते ऐकून त्या विद्वान माणसाच्या शोक्यात प्रकाश पडला आणि तो पुन्हा उपदेश करीत हिंदू समाजा.





चोर कोण साव कोण

एका गावी सोमगुप्त नावाना एक वाणी रहात जसे, तो व्यापार आणि वाणिज्य व्यवसायात हुशार होता आणि प्रामाणिकपण होता म्हणून त्याचा व्यापार चांगला चाले. त्याचे वैभव व श्रीर्ती ऐकून इतर व्यापाऱ्यांना त्याचा हेबा वाटू लागला. एकदा सर्व व्यापारी दुसऱ्या गावाला माल खरेदी करून परत आपल्या गावी निघाले.

संध्याकाळच्या सुमारास त्यांनी एका जागी भुक्काम करायचे ठरविले खाऊन मिळून घेतल्यावर इतर व्यापारी सोमगुप्तला म्हणाले "काका, शेजारच्या गावी जवा आहे आम्ही सिकडे जावे म्हणतो परत येईपर्यंत आमच्या माळावर पण धोडे लस ठवा" आणि ते निघून गेले.

सुमारे अर्ध्यापाऊन हाताभराने काही बुरसेवाळे लोक धर्मशळेत शिरले आणि

व्यापाऱ्यांचा माल उचलून घेऊन जाऊ लागले. सोमगुप्तने त्यांना बडबडल्यावर त्यांनी त्याला खूप बडबुत काढले आणि सर्व माल घेऊन पसार झाले.

सोमगुप्तने सर्व अंग दुखत होई आणला माल तर गेलाच इतर व्यापाऱ्यांचा माल खोरीला गेल्याबटल त्याची किमत देखील भरावी लागणार या दुःखाने त्याचे मन आस्ताच खचले परंतु सर्वांवर हे ज संकट एकाएकी येऊन कोसळले आहे त्याची त्यांना वेळवर बातमी दिली पाहिले असा विचार करून तो ज्या दिशेने व्यापारी जत्रेला म्हणून गेले होते त्या दिशेने चालू लागला थोडे अंतर चालून गेल्यावर बुक्त आरडाखारडा त्याला एक आला त्या बाजूला चालत जाऊन एका शाडांशुड तो उभा राहला आणि काम भानगड आहे, एकू ठावला

टोळीला चोरांच्या दुसऱ्या एक टोळीने घेरले होते. त्यांच्या बोलण्यावरून सोमगुप्तला ती मोष्ट कळली. दुसऱ्या टोळीचा एकजण म्हणाला-"या चोरांना आपण आपल्या नायकाकडे घेऊन घेऊन जाऊ या हे आपल्या हरीत कसे काय शिरले?"

ते ऐकून बुरखेवाल्या चोरांच्या टोळी पैकी एकजण त्या चोरांच्या पायां पडून म्हणाला-"आमचा शीव तका थंड हो आम्ही चोर नाही हा सर्व माल आमचाच आहे आम्ही व्यापारी आहो आम्ही आमच्याच पैकी एकाशी लढाई करण्याचे ठरवून आपला व त्याचा माल चोरला

आणि त्याचे प्राय शिव आतां आम्हाला करावे लागत आहे तुम्ही हा सर्व माल घेऊन गेलात तरी हाकत नाही, परंतु आम्हाला जिवानिशां सोडा

चोरांचा त्यांच्या बोलण्यावर विश्वास होत नव्हता म्हणून एक चोर म्हणाला-"याचे प्रमाण? आहे कोणी साक्षी सांगायला की तुम्ही धंदेवाईक चोर नाही? तुम्हाला जे काही सांगावयाचे असेल ते आमच्या नायकाजवळ येऊन सांगा"

तेव्हा बुरखेवाल्या चोरानी भराभर आपापले बुरखे काढून फिकले आणि विचारू लागले-"तुम्हीच सांगा, आम्हाला पाहून आम्ही चोर आहो असे वाटते का तुम्हाला?"



“होम! तुम्ही चोरासारखेच तर दिसतां आहां. चोराचा बेहरा निराळा असतो का?” चोर म्हणाले

त्या वेळी सोमगुप्त माडाबाडून पुढे घेऊन म्हणाला—“हे चोर नाही आहेत हे! माझ्यासारखे व्याप्या गावचे व्यापारी आहेत. माझा हेबा करीत असावेत म्हणून चोरांचा वेष करून आपला व माझा माल चोरून घेऊन गेले. मला त्यांनी सधे मालावर लक्ष ठेवायला सांगितले होते. माझ्याकडून चोरी गेल्याचा सर्व मालाची किंमत वसूल करण्याचा विचार असावा यांच्या मनात परंतु यांचा वेत फसला. यांनी माझ्याशी लढाई केली असली तरी यांनी तुमच्याशी लढाई केलेली नाही. तुम्हांला पाहिजे असेल तर हा सर्व माल घेऊन जा. परंतु यांच्यापैकी एकाच्याही जिवाचे धडेवाकडे करू नका. यांना सोड.”

चोर आपसात सल्ला करू लागले. सोमगुप्ताच्या ओश्यांचे ते कोतुक करू लागले परस्पर सल्ला करून चोर सोम

चोरा कसा हे आम्हांला साहीत नेहू व त्याची आम्हांला शरयदेखील नाही. यांनी चोरी केली आहे एवढे खास तेव्हां हा सर्व माल तू कण्टाचा मोबदला म्हणून आणि तुझ्या औदार्यामदल वशील म्हणून आम्ही तुला देत आहो. तू सर्व माल ठेवून व यांना मुळीच दिस्याची गरज नाही.”

सोमगुप्तने चोराचे आभार मानून त्यांना निरोप दिला आणि आपल्या साधी व्यापाऱ्यांना ज्यांचा माल त्यांना देऊन म्हणाला—“तुमच्याहुन हे चोर चांगले. त्यांच्याजवळ दान्त आहे. तुम्ही किती दुष्टबुडीन चोरी केलीत? माझ्याशी इतका मत्सर का? आपल्याच मालाची चोरी? तुम्ही व्यापारी नसून चोर आहां आणि ते चोर नसून सज्जन आहेत.”

त्यानंतर सर्व व्यापाऱ्यांनी सोमगुप्तची क्षमा मागितली आणि स्वतःच्या कांडांत मारून घेऊन कात धरून म्हणाले—“सापुढे आम्ही तुझ्या पावलावर पाऊल टाकून चालू!”



भीष्माचार्यांनी दुय्योधनाला दोन्ही पक्षातील वीरांच्या कौरवसहस्रांश्वभी संभावनाचे होते ते सांगितल्यावर दुय्योधन त्यांना म्हणाला—“आजोबा! तुम्ही म्हणालात, सिखडी युद्धाला आला तर मी त्यांच्याशी युद्ध करणार नाही ते का? सोमकांठरोबर सर्व गांधार देशीवांला मी ठार करीत असे नव्हते का पूर्वी सांगितले?”

भीष्माचार्यांनी त्याच्या प्रश्नाचे असे उत्तर दिले—“मी सिखडीशी युद्धास का तयार नाही हे सांगलो. माझे वडील कतनु महाराज दीर्घ कालतक राज्य केल्यावर नवरत्न तेव्हा मी जिजाणाबाबा राज्याभिषेक आणि विचित्रवीर्याचा युवराज्याभिषेक करविला. यांदे दिवस राज्य करून विज्रांगद

वारला. म्हणून विचित्रवीर्याला गादीवर असविले न तो तरुण नयात बाल्यानर योग्य वधू पाहून मी त्याचा विवाह करून द्यायचे ठरविले. त्याच सुमारास कौशल्या राज्याने आपल्या तिघा मुलींच्या विवाहासाठी स्वयंवर रचले असल्याचे मला कळले. तिघी मुली काय सुंदर होत्या त्यांची काही अतुकमे अंबा, अंबिका व अंबालिका अशी होती. मी एकदा स्थात बसून काशी राजाच्या राजधानीत गेलो. त्या सुंदर मुलींना मी पाहिले स्वयंवराला आलेल्या राजांना मुखा मी पाहिले. मी तिघा राजकन्यांना आपल्या रथात बसविले आणि सर्व राजांना आह्वान करून म्हणालो—“राजकुमारांनी मी या तिन्ही राजकन्यांना घेऊन जात आहे.



मी शंतनूचा मुलगा भीष्म 'साक्ष्य असेल तर तुम्ही या राजकन्यांना अवश्य सोडवून द्या' त्यांना अर्थातच माझा फार राग आला व ते रथांत हत्तींवर आणि घोड्यांवर बसून माझ्याशी युद्ध करण्यास आले मी शरक्षुटी करून त्यांना रणांगणावरून पळवून लावले

मी काशी राजाच्या राजकन्यांना जाणून सत्यवतीला दाखविले विविध वीर्यांशी यांचा विवाह करून दैव्यसाठी शान्त घेऊन आत्म्याचे सांगितले तिला फार आनंद झाला मी विवाहाच्या तयारीस लागली तेव्हा काशीराजाची मोठी मुलगी अंबा मला म्हणाली की साल्व राजावर

तिच्यावर प्रेम असून दोघानां परस्परचा लग्न करून घेण्याची परम्परांना बघून दिली आहेत परंतु ती मोठे काशी राजाला माहीत नाही म्हणून तिला साल्व राजाकडे पोचते करण्यास याने मी सत्यवतीचा आणि प्रधान पुरोहितांचा सल्ला घेऊन अंबाला दाखीबरोबर साल्व राजाकडे पाठविले

“परंतु साल्व राजाने निम्ना स्वीकार करण्यास नकारले की सौम्य बळजबरीने घेऊन गेल्या कन्येशी तो विवाह करणार नाही तिने त्याला किती समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला की ‘ओंभांमे तिच्याशी लग्न केलेले नाही व ती साल्व राजाशी लग्नास बघतबघत आहे हे सांगितल्याबद्दल भीष्माने तिला गौरवपूर्वक पाठविले आहे तिला अनेक प्रकारे त्याचे मनबळविण्याचा प्रयत्न केला, पण साल्व राजाच्या मनात पालट झाला नाही व ‘तू वाटेस सिकडे जा, मला तुझ्याशी लग्न केलेंय नाही असे सांगून त्याने निष्ठुर पणाने तिला परत पाठविले

“अंबाची ती दुर्दैव इतर कारणांमुळे झाली असूनही तिने सगळा राग माझ्यावरच कोडला आणि अनेक ऋषींच्या आश्रमांत गेली. तेथे शैलावस्थ नावाचे एक ऋषी होते तिच्या सोडून तिची सर्व कष्ट-

तुल्यावरचे हे संकट दूर करण कसे काय दोष्य होईल?’ तेव्हा ती त्यांना म्हणाली- ‘मला या जीविताचा कंटाळा आला आहे तेव्हा तपश्चर्या कशी करायची हे सांगण्याची कृपा करावी

“तेव्हा सर्व आश्रमवासी मुनींनी तिला वडिलांकडे परत जाण्याचा सल्ला दिला परंतु तिला ते मान्य नव्हते. मी तपश्चर्या करणार आहे, मला ती कशी करायची तेवढे सांगा असे ती त्यांना म्हणाली

“त्याच वेळी तेथे होयबाहेर नावाचे एक राजर्षी आले ते अंबाचे आईकडून आज्ञावा होते. त्यांनी अंबाच्या तोंडी सर्व वृत्त ऐकून घेतले व म्हणाले-“ मुली! तुला तपश्चर्या करता येणार नाही. जमदग्नी-पुत्र परशुराम यांच्याकडे तू जा. ते तुला भीष्माकडे घेऊन जाऊन त्यांना तुझे म्हणणं पडवून देतील त्यांनी तुला नकारले तर ते त्याचा वय करतील’

‘परशुराम महेंद्र पर्वतावर तपश्चर्या करीत होते परंतु ते दुसऱ्याच दिवशी त्या आश्रमास गंगार होती आणि त्याप्रमाणे ते आले देखील ऋषी मुनींनी व अंबाने त्यांची सर्व प्रकारे अतिशय पूजा केली होयबाहेर ऋषींनी त्यांच्या नातीची कष्ट-



कथा परशुरामाला सांगून तिच्या मनाचे समाधान करण्यास विनंती केली

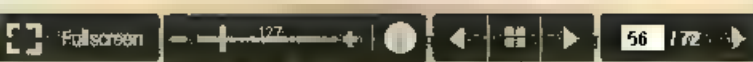
“मुली! तुला भीष्माकडे जावयाचे आहे की साल्वाकडे? तुला जे हवे बसेल ते मी करवून देईन’ असे परशुराम अबाला म्हणाले ‘साक्ष्या सर्व दुखांचे मूळ कारण भीष्म आहे. त्याचा वध झाल्या-शिवाय माझा क्रोधाग्नी शांत होणं शक्य नाही असे अंबा म्हणाली.

“परशुराम माझा वध करण्यास कबूल होईनात परंतु अबाला भी स्वीकारले नाही तर माझ्याशी युद्ध करण्याचे त्यांनी बघून दिले ते अबाला घेऊन गुरुक्षेत्री आले आणि सरस्वती नदीच्या काठी उतरले



त्यांनी आप्याकडे निरोप पाठविला मी एक माय आणि काही ब्राह्मणांना बरोबर घेऊन त्यांच्या दर्शनास गेलो आणि त्यांची यथाविधि गुरू पूजा केली

“मला आलेला पाहून ते म्हणाले— भोष्मा! तू कोणत्याही स्त्रीवर प्रेम करीत नाहीस व आजन्म ब्रह्मचर्य दत्त घेतले आहेस म्हणतोस! मग अबाळा बळजबरीन उचलून का घेऊन गेलास? आणि नंतर तिला परत का पाठविलेस? तुझ्यामुळे हिचे सर्व आयुष्य नष्ट झाले. सात्व राजाने हिला नकार दिला आहे तेव्हा आता तूच हिचा स्वीकार कर. परशुराम म्हणाले



भावाशी तिचे लग्न करून द्यायला निघालो, परंतु ती त्याच्याशी लग्नाला तयार झाली नाही आणि सात्व राजाने तिचे प्रेम असल्यामुळे त्याच्याकडे निघून गेली.

“ते ऐकून परशुराम म्हणाले की मी त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे गपलो नाही तर मला व माझ्या वंश्यांना दार करायला ते मागे पुढे पाहणार नाहीत मी त्यांना शांत करण्याचा यत्न करून पाहिला. आपण मला काही अस्त्रं शिकवून दिली आहेत, मांस, गुरू आहात!’ मी म्हणालो, तेव्हा ते म्हणाले—‘तरमग तू गुरूची आज्ञा मान्य केली पाहिजेस! मी त्यांना एवढेच उत्तर दिले की गुरूच काय, स्वतः इंद्राने बंडून मला माझ्या धर्माविरुद्ध काही करावया सांगितले तरी ते मी करणार नाही.

“तुझ्या विश्वीच कुरूपेभावाने आमचे वृद्ध होण्याचे ठरले आणि त्यासाठी सर्व व्यवस्था झाली मी हस्तिनापूरला परतलो आणि सत्यवतीला सर्व नुसतं सांगून व तिचा आज्ञावर्तन घेऊन पुढासाठी तयार होऊन कुक्षेत्री आलो. परशुराम तिकडे वाटच पहात होते आमचे इंद्रयुद्ध पाहण्यासाठी मुनी एका बाजूला येऊन उभे होते. मी परशुरामांना नमस्कार करून पुढास तयार

दिवस चालू होते आणि परशुरामांनी त्या इंद्रयुद्धात हारल्याचे माध्य केले

“नंतर ते अंबाला म्हणाले— तू पाहिजेसच, भीष्माला मी जिंकू शकलो नाही मी तुला कोणत्याही प्रकारे मदत करू शकलो नाही वगैरे मला वाईट वाटते. तूच पाहिजे तर भीष्माकडे जाऊन शरण माग’ अशा त्या गोष्टीस कबूल झालो आहे. आता वध करण्यासाठी तपश्चर्या करण्यावर निश्चय करून निघून गेली परशुराम म्हणून वंश्यांकडे निघून गेल. मी अंबाला याठोपास काही जणांना पाठविले व ती कोठे जाते व काय करते त्यावर लक्ष ठेवायला सांगितले.

“अंबा यमुना नदीच्या काठी ऋषींच्या आश्रमात गेली. तेथे तिने बारा वर्षे तपश्चर्या केली तिच्या तातेबाईकांनी घेऊन तिला तो हट्ट सोडायला जतक प्रकारे समजावून सांगितले; परंतु तिने ते एकल नाही काही काळ लोटल्यावर शंकराने प्रसन्न होऊन तिला दर्शन दिले आणि पाहिजे तो वर मागून घेण्यास सांगितले, तिने तिला माझ्या विरुद्ध जय मिळेल असा वर मागितला. शंकराने तिला असा वर दिला की ती अन्मत्त स्त्री होईल, परंतु पुरुष होऊन युद्धात भाऊ वध करील शंकर वर



वेऊन अंतर्धान होताने तिने अगदी तयार करून ‘मी पुढल्या जन्मी भीष्माचा वध करण्याच्या हेतूने अग्निप्रवेश करित आहे जसे म्हणत अग्निप्रवेश केला

यंभर अंबाची कथा सांगून भीष्माने पुढे शिखंडीची कथा सांगितली

शुभ राजाच्या राणीला मुल बाळ काही झाले नाही भीष्माच्या हाती त्याचा पराभव झाला होता व सृष्ट आवर्तने भीष्माचा वध करण्याच्या हेतूने त्याने शंकराचे स्वरूप करून पुत्रप्राप्तीसाठी तपश्चर्या केली होती शंकराने प्रसन्न होऊन भीष्माचा वध करण्यासाठी एक स्त्रीपुरुष संतान होईल, असा वर दिला



“द्रुपदाची राणी काही काळ लोटल्यावर प्रसूत होऊन तिला एक मुलगी झाली. परंतु पुत्रप्राप्ती झाली असल्याचे द्रुपदाने हरबारी लोकांस व प्रजेस सांगितले. हे गुपित पुष्कळ दिवस टिकवून ठेवण्यासाठी त्याला फार प्रयत्न करावा लागला. मुलीचे ते गुपित लपविण्यासाठी द्रुपदाला राणीने देखील सर्व प्रकारे मदत केली. द्रुपदाला शंकराचा वर कधी छोटा ठरणार नाही ह्याची खात्री होती. त्याने आपल्या मुलीचे नाव शिखंडी असे ठेवले.

“शिखंडीने चित्रकला व इतर कलांत उत्तम प्राविष्ट्य संपादन केले. ती पुरुषवेश धारण करून ग्रीणाचार्याकडे वनुविद्या

Fullscreen 127 X

आली व स्त्रीमुलभ बदल तिच्या शरिरात दिसू लागला. द्रुपदाला काय करावे, सुचेना. कारण शंकराने वर दिल्याप्रमाणे तिच्यात पुरुष होण्याची चिह्नेच दिसत नव्हती.

“शंकराचा वर कदापि छोटा ठरणार नाही, आपण आपल्या मुलीचा विवाह योग्य बंधू पाहून तिच्याशी करून टाकावा. असे द्रुपदाला राणी म्हणाली.

“द्रुपदाने तसे करण्याचे सवाशी ठरवून दशार्णच्या राजाच्या मुलीला शिखंडीची बधू म्हणून नियुक्त केली. दशार्णचा राजा हिरण्यरोम महापराक्रमी होता. त्याच्या मुलीचे नाव देखील शिखंडीच होते. द्रुपदाशी असा संबंध जुळून आल्यानंतर हिरण्यरोमने आनंदच दर्शविला. दोघां शिखंडीचा विवाह-संशारभ थाटाथाटाने पार पडला.

“काही काळ लोटल्यावर दशार्णराजाची मुलगी वयात आली आणि तिला तिचा नवरा पुरुष नसून स्त्री असल्याचे कळून आले. तिने लाजत लाजत ती गोष्ट आपल्या सर्वां करवी राजाला कळविली.

“ते ऐकून दशार्णराजाला संताप आला. त्याने एक दूत पाठवून द्रुपदाला या शब्दात आपला निरोप कळविला—‘लकाइराजा! तू माझ्याशी लबाडी करून माझ्या मुलीचे आपल्या मुलीशी लग्न करून देऊन माझा

तुझ्या राज्यावर स्वारी करीत आहे.’

“द्रुपद काय उत्तर देणार? त्याने फक्त एवढेच कळविले—‘मी आपल्याकी कोण-त्याही प्रकारे लबाडी केलेली नाही.’ परंतु दशार्णराजाचे ठेवडेघावर समाधान होणे शक्य नव्हते. ‘मी तुझा वधू निर्मूल करण्यासाठी सैन्य घेऊन येत आहे,’ असा त्याने निरोप पाठविला.

“द्रुपद राजा घाबरून गेला आणि ‘पुढे काय करायचे?’ असे त्याने आपल्या राणीला विचारले.

“आपल्या कुटुंबातल्या लोकांना व मंत्र्यांना आणि इतरांना त्याने असे सांगितले की आपल्या मुलीला मुलगाच समजून तो स्वतःच फसल्यानंतर त्यामुळे सर्वांना फस-विस्त्यावरून दुःख होत आहे.

आपल्या आईवडिलांना किती मानसिक व्यथा होत आहे हे पाहून शिखंडीने प्राण-त्याग करण्याचे ठरविले आणि घर सोडून ती अरण्यात निवून गेली. ते अरण्य स्तुणा-कर्ण नांवाच्या यक्षाचे होते. शिखंडीने त्या अरण्यात काही दिवस उपवास करवा-वर यक्षाने तिला पाहिले आणि विचारले—‘तू या अरण्यात कशासाठी प्रवेश केलास? सांग, मी तुला शक्य ती मदत करतो.’



“मला मदत करणे तुला शक्य नाही.’ शिखंडी म्हणाली.

“मी कुवेराचा मित्र आहे, तू भावशील तो वर माी देईन.’ यक्ष म्हणाला.

“तिचा जन्म मुलीचा असूनही तिला मुलगा म्हणून वाढवून आईवडिलांनी एका स्त्रीशी तिचे लग्न करून दिले आणि आता त्यांच्यावर फार मोठे संकट ओढवले असल्याचे तिने यक्षाला सांगितले.

“मी तुला काही काळ आपले पुरुषत्व देऊन तुझे स्त्रीत्व घेते. तुझ्या बळिंबावर आलेले संकट टाळल्यावर तू माझे पुरुषत्व मला परत करून तू आपले स्त्रीत्व घे.’ यक्षाने सूचविले.

"शिखंडीला परमानंद झाला व तिने त्या गोष्टीस कबुली दिली.

"स्वीदेवाने गेलेली शिखंडी पुरुष होऊन परत आलेली पाहून तिच्या आईवडिलांना अपरंपार आनंद झाला. "माझा मुलगा पुरुषच आहे, पाहिले तर येऊन खात्री करून घ्यावी," असा निरोप दूताकरवी दुपद राजाने दशार्ण राजाला कळविला. दशार्ण राजाने खात्री करून घेण्यासाठी काही स्त्रियांना पाठविले. त्यांनी शिखंडीला अनेक प्रश्न विचारून खात्री करून घेतली आणि शिखंडी पुरुषच असल्याचे दशार्ण राजाला वेळून सांगितले. दशार्ण राजाने स्वतः येऊन दुपदाचा व शिखंडीचा अपमान केल्याबद्दल क्षमा मागून त्यांना गौरवाभं नजराणां वगैरे दिला आणि स्वदेशी परतला.

"अभ्यंतरी कुबेर निमाणात फिरत स्थूणा-कर्णच्या वनात आला व स्थूणाकर्ण भेटा-यला झाला नाही याबद्दल त्याला वाईटच वाटले. त्याने जूत स्त्रीरूपात असलेल्या स्थूणाकर्णला बोलावून घेऊन आले. त्याच्या

कुबेराला राग आला व त्याने 'आता तू स्त्री रूपातच कायमचा रहा,' असा शाप दिला. परंतु सर्वांनी स्थूणाकर्णला आपमकत होण्याचा मार्ग सांगता अशी विनंती केली. कुबेराने शिखंडीला मरण आल्यावर स्थूणा-कर्णला पुन्हा पुरुषरूप प्राप्त होईल असे सांगितले.

"नंतर शिखंडी यक्षाला भेटून म्हणाला- 'बाबा रे! माझ्यावर आलेले संकट टळले आता तू आपले पुरुषत्व परत घे!' तेव्हा यक्षाने त्याला कुबेराकडून मिळालेल्या क्षमाची गोष्ट सांगून मरण येईपर्यंत पुरुष-त्वाचा उपभोग करण्यास सांगितले.

भीष्यक्षार्य शिखंडीची कथा सांगून म्हणाले- "अंबाच शिखंडी म्हणून जन्मली आहे. जन्मतः स्त्री असो किंवा स्त्रीचे नांव असणारा पुरुष असो की स्त्रीत्वयुक्त पुरुष असो त्याचा वध न करण्याचे मी स्वतः घेतले आहे. म्हणून मी शिखंडीशी युद्ध करणार नाही."



मित्रभेद

दक्षिण भारतात महिलारूप्य नामक गाथी अमरशक्ती नावाचा राजा राज्य करीत असे, तो बुर पराक्रमी, दुष्टाळू, बुद्धिमान, ललितकलांत प्रवीण आणि राजनीतीत चतुर होता. राजाला वस्तुचक्षू, उग्रशक्ती आणि अनेकशक्ती नावाचे तीन मुलगे होते. तिघांना विद्याभ्यासाची आवड नव्हती आणि व्यवहार कौशल्य पण त्यांच्यात नव्हते. म्हणून राजाला रक्षांचे पुढे कासे होणार याची काळजी वाटू लागली.

एके दिवशी राजा अमरशक्तीने आपल्या सर्व भंडारंना बोलावून राजकुमारांच्या शिक्षणाविषयी विचारले- "तुम्हां सर्वांना तिचे राजकुमार कासे आहेत हे माहीतच आहे. ज्ञान आणि विद्या नसलेले पुत्र वांछा गाईसारखे निरुपयोगी असतात. माझे उतारवळ झाले आहे व आता मी वान-प्रस्थाश्रमात प्रवेश करायला हवा. तेव्हा

तुम्हीच एखादा मार्ग काढा की, त्या योगी याच्या जेन्हात थोडा तरी ज्ञानोन्न होईल आणि यांना राजनीती आणि राज्यकारभार दोन्हीचे चांगले ज्ञान होईल."

तेव्हा एका भंडाराने सूचना केली- "महाराज! आपल्या राजधानीत विष्णु-क्षमा नावाचे एक बूढ गुरू आहेत. ते शोधन शास्त्र आणि चौसष्ट कलांत निष्णात आहेत व विद्याव्यासंगी पण आहेत. एक उत्तम शिक्षक म्हणून ही त्यांची प्रख्याती आहे. त्यांना गुरू म्हणून नेमले तर राज-कुमारांना ते अस्य काळात राजनीति आणि व्यवहार दोन्हीत वक्ष करतील."

राजा स्वतः दूत पाठवून विष्णुशर्माला बोलावून म्हणाला- "तिघा राजकुमारांना आपण राजनीति कुशल व विवेकी करून द्यावे. गुरुदक्षिणा म्हणून क्षमर गावे देण्यात येतील."



विष्णुशर्मा म्हणाले-“महाराज! विद्या-विक्रपासाठी नसते. ज्याला विद्येची भूक आहे त्याला ती देणे हे माझे कर्तव्य म्हणून मी करीत आलो आहे. मी सहा महिन्यांत राजकुमारांस उत्तम राजनीति शिकवून विवेकवान करण्याचा प्रयत्न करतो.”

विष्णुशर्मा म्हणाले ते ऐकून राजार्या परमार्थद्वे हाता. त्याने आपल्या विद्या मुलांना गुंथगुंथी पाठविले. विष्णुशर्माले त्यांना पंचतंत्र नांवाने शोपटीरूपे राजनीति आणि विवेक गांच महिन्यात शिकविला. पंचतंत्राचे मित्रभेद, मित्रलाभ, काकडुकीय लब्ध प्रणाश आणि अपरीक्षित कारक, असे गांच पांग श्राव्हत.

Fullscren 127 X 62 172

दक्षिण प्रदेशात महिलाकृत्य नामक शहरी बडेंमान नामक एक व्यापारी रहात असे. तो बसवान, नीतिवान आणि बानसूर होता. धन मिळवावे आणि सत्कार्याने ते खर्च करावे, असा एक नियम त्याने स्वतःच्या जीवनात ठेवला होता.

एकदा वर्षमान आपल्या गाड्यांत मूल्यवान सामान घालून यमुना काठच्या मधुरेला निघाला. त्याच्या अनेक गाड्यांपैकी एका गाडीला नदीक आणि संजीवक नामक उत्तम जातीचे दोन बैल जोडलेले होते.

काही दिवसांनी व्यापाऱ्याचा वांछा धवुना नदी काठच्या एका जंगलात पोचला. त्या जंगलात अनेक शानटी रुपापदे आणि वृक्षलता होत्या. तेथे संजीवकचा पाय चिखलात बसला आणि तो खाली पडला.

वर्द्धमानने पांच दिवस तेथेच सुवकाम करून संजीवकचा श्राज करविला. परंतु गुप्त पडला नाही. बडेंमानला मधुरेहून व्यापाराची कामे उरकून परतण्याचे होते. म्हणून संजीवकच्या सेवेला गाडीवानाला ठेवून आणि बैलांसाठी चान्याची व्यवस्था करून वेळ म्हाणाला-“तुम्ही दोघे लक्षपूर्वक बैलाची काळजी घ्या. तो बरा झाल्यावर त्याला घेऊन या. जर तो मेल्याच तर त्याला मृडनाती देऊन पाण्याकडे परत या.”

आपल्या इतर गाड्या घेऊन मधुरेला गेला. तो निघून गेल्यावर गाडीवानाला आणि नोकराला जंगलात निजंन स्थानी रहावला भीती वाटू लागली. म्हणून बैलाला जंगलात तसाच सोडून धव्याकडे जाऊन म्हणाले-“बैल भेला म्हणून त्याला मृड माली देऊन सरळ बापणाकडे येत आहो.”

परंतु बसिलाने तो बैल बरा झाला आणि हळूहळू चालत यमुना नदी काठच्या जंगलात आला. नदी काठचे हिरवेगार गवत झाल्ल्याने त्याची प्रकृती सुधारली आणि शंकराच्या नदीसारखा बंगाने घण्टपुण्ट झाला. तो आनंदाने मनात येईल तिकडे हिंडू फिरू लागला.

त्याच जंगलात विगलक नावाचा सिंह रहात असे. तो कोल्हे आणि इतर शानटी जनावरांचा एक कळप करून रहात असे. एके दिवशी तो सिंह पाणी प्यायला यमुनेवर गेला असता त्याला संजीवकचे हंबरणे ऐकू आले. त्यापूर्वी त्याने गाथीचे किडा बैलाचे हंबरणे ऐकले नव्हते. म्हणून इतक्या मोठ्याने ढरकाळी कोडणारे जनावर कोण बरे असेल अशी त्याला भीती वाटली. तो पाणी प्यायल्याशिवाय वडाच्या झाडाखाली परतला. तेथेच तो इतर प्राण्यांबरोबर



रहात असे. परंतु त्याच्या भनाला पडकी बसली होती इतर जनावरे त्याच्या चारीबाजूला घोळका करून बसली होती. बेहत्यावर भीती वाटत असल्याचे दिसू नये याची त्याने काळजी बाळगली. वनराजाला राज्याभिषेक सिंहासन व पोशाक इत्यादीची गरज नसते. तो सहजीव जंगलातील प्राण्यांचा राजा असतो.

सिंहाबरोबर राहणाऱ्या प्राण्यांमध्ये कर-रुफ आणि वननक नांवाचे दोन कोल्हे होते. ते सिंहाजवळ पूर्वी त्याच्या सेवेस असलेल्या एका कोल्ह्याचे मुलगे (म्हणजे पिल्ले) होते. त्यांची नेमणूक विशिष्ट पदावर अद्याप झालेली नव्हती. सिंह नदीवरून पाणी

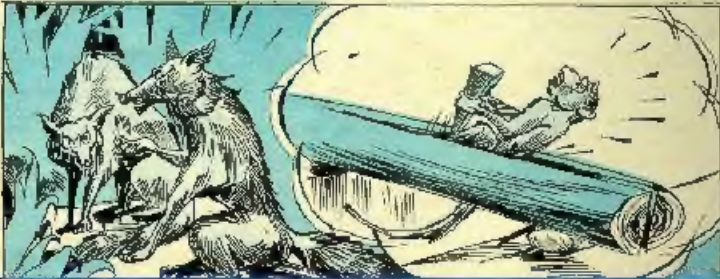
प्यालपाशिवाय परत आल्याची गोष्ट दमन-कने अंदाजाने ओळखली. तो करटकला एका बाजूला बोलावून येऊन जाऊन म्हणाला—“कायरे करटका! तू पाहिलेस का, आपला राजा पिंगलक धमनवर पाणी प्यायला गेला होता आणि पाणी प्याल्या-शिवायच परतला. त्याचा बेहूरा उत्तरलेला दिसतो आहे.”

ते ऐकून करटक म्हणाला—“बाबा रे! राजाच्या भानगडीत आपण पठती कामा नये. बघा तऱ्हेने चित्त चंचल असलेले एक खट्याळ माकड दुसऱ्याच्या भानगडीत पडून स्वतःचा प्राण गमावून बसले होते तो गोष्ट तुला माहीतच असेल.”

“नाही बुवा, सांग!” दमनक म्हणाला. करटकाने खट्याळ माकडाची गोष्ट सुरू केली. म्हणाला—“एका नगराबाहेर एक व्यापारी देऊळ बांधीत होता. दररोज सुतार दुपारी काम थांबवून सायला प्यायला जात. तेथे मोठमोठे ओणके कर-वतीने विरण्याचे काम चालू होते.

एक कळप आला. एक माठा ओणका अधाचि निरून झाला होता. जेव्हा तो चिरून झाला होता तेथेवर फटीत लाकूड चिरणाऱ्यांनी एक खुंटी मारून ठेवली होती. सर्व माकडे उड्या मारीत असता एक माकड त्या ओणक्यावर येऊन बसले आणि ती पाचरवजा खुंटी पाहून विचार करू लागले की ही खुंटी येथे कशाळा आहे. ती खुंटी बोत्ती हातांनी घेऊन खूप हलवून ते काढू लागले आणि खुंटी निघाल्यावर ओणर माकड फटीत सांपडून तत्काळ मरण पावले.”

करटक ती गोष्ट सांगून म्हणाला—“म्हणून मी तुला सांगत होतो की दुसऱ्या-च्या कामात हस्तक्षेप करणे शहाणपणाचे नाही. अरे वेड्या! आपल्या राजाच्या दर-बारी आपणास हुद्दा मिळाला नसला तरी राजाचे उष्टे साऊन आपले पोट फुकटात भरलेच आहे, नाही का? ते कां घालवून बसतोस?” (क्रमशः)



१३९. जगातील सर्वात मोठे घड्याळ

अमेरिकेतील न्यू जेर्सी राज्याच्या जेर्सी या गावी “कोल्येड-यामासिव-पीट” नामक कारखान्यावर हे घड्याळ आहे. त्याच्या ‘डायल’ म्हणजे मुळाचा व्यास पन्नास फूट आहे. या घड्याळच्या मनुष्याच्या दोन्ही बाजूला जीं बिंदू आहेत ती पांच मिनिटांची आहेत. प्रत्येक बिंदू सात फूट उंच आहे. या घड्याळाचा मिनिट काटा एका दिवसात सुमारे सहा कलांचा प्रवास करतो. घड्याळाच्या ‘डायल’वर १४५ बल्ब लावलेले आहेत.

